

Η ΓΥΝΗ ΠΑΡΑ ΤΟΙΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙΣ¹

Τὸ γνωστὸν παράγγελμα τοῦ Γάλλου ἀστυνόμου Foucher «Ζητήσατε τὴν γυναῖκα», ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας, πολλὰς παρέσχεν ὑπηρεσίας εἰς τὰς ἀνακριτικὰς καὶ εἰσαγγελικὰς ἐργασίας. Ἡ γυνή διὰ τῶν ἀκατονομάστων αὐτῆς θελητήρων, δώρου θεοσδότου, ἔγεινε καὶ γίνεται πολλὰκις ἢ ἀφετηρία ἢ τὸ κρηπίδωμα, ὁ μοχλὸς ἢ τὸ ὄργανον τοῦ ἐγκλήματος τοῦ ἀνδρός, καὶ ἡ Θέμις δὲν ἔχει ἴδικον πολλὰκις ἐπιζητούσα ἀντὶ τοῦ φασγάνου τοῦ ἀνδρός τὴν ἀφανῆ σαγήνην τῆς γυναικός. Ἀλλὰ διατί νὰ ἐφαρμόζη μόνον ἡ δικαιοσύνη τὸ ἀστυνομικὸν ἐκεῖνο ἀξίωμα, ἐκ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ ὁμοίου σκαὶ μόνον πίπτουσιν ἐπὶ τὸ λαμπρὸν πρόσωπον τῆς γυναικός ἀπὸ αὐτῶν τῶν χρόνων τῆς πρώτης ἐν τῷ παραδείσῳ ἁμαρτωλῆς; Διατί νὰ μὴ ποιῆται χρῆσιν τοῦ παραγγέλματος ἐκείνου καὶ ἡ Κλειώ, ἢ ἀναδιφοῦσα τὰς δέλτους τῶν αἰώνων; Διατί νὰ μὴ ἀναζητῶμεν τὴν γυναῖκα καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ; Ἴσως διότι συνήθως μόνον τὸ ἀνδρικὸν βλέμμα ἀποκοτεῖ νὰ ἐντρανίσῃ τοὺς λαβυρίνθους τοῦ παρελθόντος, ἐν δὲ τῇ ἐξερευνήσει ταύτῃ φιλοπροσωπῶν ὁ ἀνὴρ ἐπιζητεῖ τοῦ ἰδίου ἑαυτοῦ φύλου τὴν ἀνάδειξιν καὶ φιληθεῖ νὰ παριστάνῃ πρωταγωνιστοῦντα τὸν ἄνδρα. Ἀλλ' οὐδεμία ἐπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἂν ἐλάμβανεν ἀντὶ τῆς ἡλακότης ἢ τῆς λύρας τὸν κάλαμον τοῦ ἱστοριογράφου ἢ γυνῆ, ἢ, καὶ πῶς ὀλιγότερον, ἂν οἱ ἄνδρες ἱστορικοὶ ἦσαν ἐν δικαίῳ μέτρον φιλογύναι, ἢ θέσις τῆς γυναικός ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἠθελεν ἐξαρθῆ μεγάλης. ἠθελεν ἐξαρθῆ δικαίως. Ὑπὸ τὴν πτέρυγα τῆς μητρὸς τυγχάνει τῆς πρώτης περιθάψεως ὁ υἱός, ὁ

1. Διαλέξεις γενομένη ἐν τῷ φιλολογικῷ συλλογῷ Παρνασσῷ. Ὁ Λάμπρος, ὡς ἐκ τῆς διαλέξεως ταύτης γίνεται δῆλον, σκοπεῖ καὶ ἄλλας διαλέξεις περὶ τῆς γυναικός παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς νὰ κέρη καὶ πρὸς τοῦτο συνέλεγεν ἕλικόν, εἰς αὐτὸν παραπομπὰς εἰς ἔργα, δυνάμενα νὰ παρασχωσῶν αὐτῷ χρησίμους πρὸς τὰς διαλέξεις ταύτας ἕλικόν. Αἱ παραπομπαὶ αὗται ἔχουσι σημειωθῆ εἰς ἑπτὰ ἰδιαίτερα φύλλα, αἵλαι διὰ μελάνης καὶ ἄλλαι διὰ μολιβδίου, αἵτινα σώζονται ἐπιπεριλαμβανόμενα ἐν τῷ φακέλλῳ, ἐν ᾧ καὶ τὸ κεῖμενον τῆς περὶ γυναικός παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς διαλέξεως.

προωρισμένος νὰ δράσῃ αὔριον ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ τῇ πολιτείᾳ, τὸ θυγάτριον δὲρ θὰ γίνῃ αὔριον συζύγος καὶ μήτηρ. Μετὰ τοῦ γάλακτος τοῦ μητρικοῦ συνθηλάζει τὸ τέκνον, ἂν δὲν περιπέσῃ εἰς ἐκτάκτους περιπετείας ἢ δὲν τύχῃ φύσεως διαστρόφου. τὰς ἀρετὰς ἐκείνης ἢ τὰς κακίας, αἵτινες συναυξάνουσαι καὶ συμπληρούμεναι διὰ τῆς ἐν τῷ οἴκῳ ἀγωγῆς, ἀγούσιν ἔπειτα εἰς τὸ Πάνθεον ἢ εἰς τὸ Ἰκρίωμα. Τῆς συζύγου ἢ ἀρετῆ ἢ ἡ κακία ἀποτελεῖ τὸν οἶκον ἐνδιαίτημα εὐτυχίας ἢ ἐντευκτῆριον δαιμόνων. Ὁ οἶκος τέλος εἶνε τὸ χαλεπὸν. ἐν τῷ σφρηματοῦνται ἐπὶ τῶν γονάτων τῆς μητρὸς ἢ ἐπὶ τοῦ στήθεος τῆς συζύγου. ἀδαμάντινοι οἱ χαρακτῆρες τῶν ἀνδρῶν, οἵτινες ὀρθοῦσι τὰς κοινωνίας καὶ τὰς πολιτείας, ἢ δπου διαλύονται εἰς θρόαμιτα οἱ μοχλοί, οἷς ἔπλασεν ὁ Θεὸς ὅπως στηρίζουσιν οἴκους. Ἡ ἱστορία τῶν ἐθνῶν δὲν εἶνε μόνον ἱστορία τῶν ἀνδρῶν, ἀλλὰ καὶ ἱστορία καὶ τῶν γυναικῶν. Τίς δὲν θὰ ἐνθυμηθῇ τὰ ὀνόματα τῆς Σεμράμιδος, οἷαν τὴν παριστάει ὁ αἰγυπτιακὸς μῦθος, τῆς Δεβόρις, κριτοῦ τῶν Ἰουδαίων, τῆς Ἰωάννης Δίρκ, τῆς Αἰκατερίνης τῆς αὐτοκρατοῦσας τῆς Ρωσίας, τῆς βασιλείσσης τῆς Σουηδίας Χριστίνης : Ἀλλὰ καὶ χωρὶς νὰ ἐνέλθωμεν εἰς γυναικας ἐξόχους, ὡς μόνον τὸ γυναικεῖον τῶν ὄνομα χωρίζει ἀπὸ τῶν ἀνδρῶν, πῶς δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν κατὰ βάθος τὴν ἱστορίαν τῆς Σπάρτης χωρὶς τῶν Ἀακαινῶν μητέρων καὶ συζύγων καὶ θυγατέρων, χωρὶς τῆς Γοργοῦς καὶ τῆς μητρὸς τοῦ Πausανίου, τῆς Ἀγησιστράτης καὶ τῆς Ἀρχιδαμείας, πῶς τὴν ἱστορίαν τῶν Συρακουσῶν χωρὶς τῆς συζύγου τοῦ Ἰέρωνος, πῶς τὴν ἱστορίαν τοῦ Περικλέους χωρὶς τῆς Ἀσπασίας, πῶς τὴν τῆς Κορίνθου χωρὶς τῆς μητρὸς τοῦ Τιμολέοντος καὶ χωρὶς τῶν ἱεροδούλων τῆς Ἀφροδίτης, πῶς τὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου χωρὶς τῆς Ὀλυμπιάδος, πῶς τὴν τῆς Αἰγύπτου τῶν Πτολεμαίων χωρὶς τῆς Κλεοπάτρας; Καὶ πῶς δυνάμεθα ν' ἀναστήσωμεν ἐνώπιον τῶν ἡμετέρων ὀφθαλμῶν ἀληθῆ τὴν ἀρχαίαν Ρώμην χωρὶς τῆς Λουκρητίας καὶ τῆς Βιργινίας, τῆς Βητουρίας καὶ τῆς Βολουμνίας, τῆς Κορνηλίας καὶ τῆς Ἀγριπίνης; Ὅ,τι δὲ ἰσχύει περὶ τῆς Ἑλλάδος καὶ Ρώμης συμβαίνει πολὺ μᾶλλον ἐν τῇ βυζαντιακῇ αὐτοκρατορίᾳ, ἢς ὁ θεοκρατικὸς χαρακτῆρ καὶ τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος ἡ μεγάλη δύναμις συγκρατεῖ τὸν οἶκον ἐν τῇ θεοσεβείᾳ ἐκείνῃ, πρὸς ἣν τόσον πρόσφορος εἶνε ἡ φύσις τῆς γυναικός. Τὸ ἄλλο χαρακτηριστικώτερον θέλετε τῆς ἐξεχούσης σημασίας, ἣν ἔχει διὰ τὸ Βυζάντιον ἡ γυνή, παρὰ

τὴν ἐπιφανῆ θέσιν ἦν καταλαμβάνει παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς ἢ κατ' ἐξοχὴν μήτηρ, ἢ Παναγία ; Τίς ἄλλη παρὰ τὴν Θεοτόκον εἶνε ἢ ὑπέροχος στρατηγός, εἰς ἣν ὁ Βυζαντίνος ἀναγράφει τὰ εὐχαριστήρια ἐπὶ τῇ ἀπὸ τῶν Ἀβάρων ἀπολυτρώσει, τίς ἄλλη ἢ σωσίπολις, παρ' ἧς ἀναμένει τὴν σωτηρίαν ἐν τῇ ἐσχάτῃ ὥρᾳ τοῦ κινδύνου.

Καὶ ὅτε δ' ἀκόμη ἔπεσε τῶν πόλεων ἢ βασιλείς, ὁ ἰστερημένος τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἑλληνισμός, αὐτὸς ἀκόμη δεόμενος παραμυθίας, τίνα ἄλλον ἔσπευσε νὰ παραμυθήσῃ ἢ τὴν δέσποιναν, ἧς ἐδάκρυσαν αἱ εἰκόνας ἐπὶ τῇ θυμοβόρῳ ἀγγελίᾳ :

« Σιώπανε, κυρὰ δέσποινα, μὴν κλαίγῃς, μὴν δακρύζῃς.
πάλε μὲ χρόνους, μὲ καιρούς, πάλε δικά σας εἶνε ».

Τὸ Βυζάντιον, οὐανὸς εἶνε πολιοῦχος ἢ μήτηρ τοῦ θεανθρώπου, ἔχει ν' ἀναδείξῃ βασίλισσας ἐξόχους, γυναῖκας τῶν γραμμάτων ἐπιφανεῖς, μοναχὰς περισπουδάστους. Ἀλλὰ καὶ ὁ ὄλος βίος τῆς γυναικὸς παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς, μελετωμένης ὡς ἱστορικῷ παράγοντος, εἶνε ἀξίως ἰδίας τινὸς μελέτης. Ἡ δὲ μελέτη αὕτη εἶνε τὸ θέμα τοῦ ἔμοῦ λόγου.

Ἄλλ' ὅμως τὴν μελέτην ταύτην δὲν πρέπει νὰ θεωρήσῃτε ἐξαιτιλοῦσαν τὸ θέμα. Πολλοῦ γε καὶ δεῖ. Εἶνε οὐδὲν ἄλλο ἢ ἀπλοῦς σκελετὸς εὐρυτέρας ἐργασίας περὶ τῆς γυναικὸς παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς. Εἶνε ἀπλαῖ τινες σημειώσεις, πρωταί τινες ἐντυπώσεις, στοιχειῶδες μόνον περίγραμμα τῆς εἰκόνης τῆς Βυζαντινῆς γυναικὸς, ἢν θεωρῶ ἀξίαν γνώσεως διὰ πάντα μὲν φιλόστορα ἐν γένει, μάλιστα δὲ διὰ τὸν Ἕλληνα. Διὰ τοῦτο μὴ ἀνσμένῃτε νὰ παρελάσῃ πρὸ ὑμῶν ὄλος ὁ βίος τῆς γυναικὸς παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς ἀπὸ τῆς γεννήσεως μέχρι τοῦ θανάτου, μηδὲ νομίσητε οὐκ πρόκειται σήμερον νὰ ξεναγήσω ὑμᾶς εἰς πινακοθήκην τινὰ πλήρη τῶν γυναικείων καλλονῶν, τῶν ἐπισήμων δεσποινῶν, τῶν ἐξόχων γυναικῶν τοῦ Βυζαντίου. Θὰ σταματήσωμεν εἰς ὀλίγα μόνον χαρακτηριστικὰ πρόσωπα, θάναπαραστήσωμεν ὀλίγα μόνον σημεῖα τοῦ γυναικείου βίου ἐν Βυζαντίῳ, θὰ ἐξεικασώμεν τὴν γυναῖκα ἐν ταῖς κυριωτάταις ἐκφάνσεσιν, ἀφ' ὧν δυνάμεθα νὰ μελετήσωμεν τὰ κατ' οὐτίαν ὡς ἐν εἰκόνι, αἶροντες μόνον γωνίαν τινὰ τοῦ πέπλου, ὅστις καλύπτει τὸν βίον τῆς γυναικὸς ἐν τῇ βυζαντιακῇ αὐτοκρατορίᾳ. Οἱ δὲ σταθμοί, ἀφ' ὧν θὰ ἐπιχειρήσωμεν τὴν εἴσοδον εἰς τὰδὺτα τοῦ

βίου τούτου εἶνε ὁ οἶκος, ὁ θρόνος, ἡ μονή. Ἀπόψε δὲ θὰ ἐξετάσω τὸν βίον τῆς γυναικὸς μόνον ἐν τῷ οἴκῳ, ἀναβάλλων ἐς ἄλλοτε τὴν συμπλήρωσιν τοῦ ὅλου θέματος.

Ἡ γυνὴ ἐν τῷ οἴκῳ εἶνε βεβαίως ἐν πάσῃ ἐποχῇ καὶ παρὰ παντὶ ἔθνεϊ τὰ μάλιστα ἀξιοσπούδαστος. Ὁ οἶκος εἶνε διὰ τὴν γυναῖκα ὅτι διὰ τὸν ἄνδρα ἢ ἀγορά, ἢ κοινωνία, ἢ πολιτεία. Ὁ οἶκος εἶνε τὸ ὑπέρτερον θερμοκήπιον, ἐν ᾧ βλαστάνουσι τῆς γυναικείας καρδίας τὰ πολυτιμότερα ἄνθη. Ἐκεῖ αὔξεται εἰς γυναῖκα ἢ ἀνήθως κορασίς, ἐκεῖ διακυμαίνει τὰ παλλόμενα τῆς κόρης στήθη ἢ πρώτη ἐρωτικὴ αὔρα. ἐκεῖ πηγνύει ἡ γυνὴ εὐτυχίης καὶ εὐτυχιζουσα νέαν καλιὰν ὡς σύζυγος, ἐκεῖ θάλλουσι τὰ πρῶτα αἰσθηματὰ τῆς μητρὸς περιθαλπούσης ὡς ὄρνιθος ἐν νεοσσιᾷ γενεάν νεαν προωρισμένην διὰ τὴν συντήρησιν τῆς ἐθνικῆς ἰδιοφυΐας, διὰ τὴν μεταλαμπάδευσιν τοῦ παλλαδίου τῆς πατρῴας κληρονομίας.

Ἄλλὰ κατὰ πόσον ἐκπληροῖ ἡ γυνὴ ἐν Βυζαντίῳ τὸν τοιοῦτον αὐτῆς προορισμόν; Τὸ ζήτημα δὲν εἶνε θεωρητικόν, ἀλλὰ καθαρῶς ἱστορικόν, καὶ διὰ τοῦτο ἀρομοδιώτατα δύναται νὰ λυθῇ διὰ τῆς ἐπιδείξεως ὠρισμένων παραδειγμάτων, διὰ τῆς μελέτης γνωστῶν τιῶν γυναικῶν.

Ἄς ῥίψωμεν τὸ βλέμμα ὅπου εὐρωμεν θύραν ἀνοικτήν, ὅπως εἰσδύσωμεν εἰς τὰ ἄδυτα τοῦ βυζαντιακοῦ οἴκου. Ἄν εἶχομεν κωμωδίαν βυζαντιακὴν, αὕτη ἠδύνατο νὰ διδάξῃ ἡμῶς πολλά, ἤρκει ν' ἀφαιρέσωμεν τὴν πικρίαν τῆς σατύρας καὶ νὰ ζητήσωμεν τὸ ἀληθὲς ὑπὸ τὴν καλύπτραν τοῦ γελοίου. Ἄλλ' ἐν ἑλλείψει τοιαύτης ἔχομεν ζωηρὰν εἰκόνα Βυζαντινῆς γυναικὸς ὡς συζύγου, γεγραμμένην ὑπὸ τοῦ ἰδίου αὐτῆς ἀνδρός. Ὁ ζωγράφος εἶνε γνωστὸς εἰς τοὺς πλείστους ἐξ ὑμῶν τοῦλάχιστον κατ' ὄνομα. Εἶνε Θεόδωρος ὁ Πρόδρομος, ὁ γνωστότερος ὡς Πτωχοπρόδρομος. Ὁ ἄνθρωπος εἶχε βεβαίως πτωχείαν μεγαλυτέραν καὶ ἐλείνης ἣν ἐκδηλώνει τὸ παρωνύμιόν του, ἀλλὰ δὲν ἦτο τόσο γελοῖος, ὅσον δύναται νὰ εἰκασῶσιν οἱ ἀγνοοῦντες αὐτὸν ἐκ τῆς κακῆς πολλιάκις χρήσεως τοῦ ὀνόματός του παρ' ἡμῖν. Δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ εἶνε γελοῖος ἄνθρωπος, τὸν ὅποιον ὡς ποιητὴν ὁ μὲν Γάλλος Ἀκαδημαϊκὸς Ἐμμανουὴλ Miller ἐθεώρησε ὑπομιμνήσκοντα ἐν μέρει τὸν ποιητικὸν θαλαμηπόλον τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Φραγκίσκου τοῦ Α' Ἰωάννην Marot,¹

1) Mélanges de Philologie et d' Epigraphie. Paris 1876 Ἰ'ελ. 129.

Γερμανὸς δὲ λόγιος δὲν σκηνῆσε νὰ παραβάλλῃ πρὸς αὐτὸν τὸν μελωδικὸν κύκνον τῆς μεσαιωνικῆς Γερμανίας, τὸν Walte von der Vogelweide¹⁾. Ὁ παράδοξος ἐκεῖνος λόγιος τῆς αὐλῆς τῶν Κομνηνῶν, ὅστις συνέγραψε βιβλιοθήκην ὀλόκληρον περὶ παντοίων θεμάτων, ὅστις ἐσχολίασε ἱερὰ τε καὶ κλασικὰ βιβλία καὶ ἔγραψε περὶ τε καὶ ἑμμέτρους παντοίας συγγραφάς, ὅπως ἔθιξε τὴν γραμματικὴν καὶ τὴν ἰατρικὴν, τὴν μυθιστοριογραφίαν καὶ τὴν φιλοσοφίαν, τὴν μυθολογίαν καὶ τὴν ποιητικὴν, οὕτω διέπλευσεν ἐπί τινα χρόνον καὶ τὸ πέλαγος τοῦ συζυγικοῦ βίου πρὶν ἢ καταλύσῃ τὸν βίον ὡς μοναχὸς χωρὶς ὃ δυστυχῆς νὰ εἶρη λιμένα οὐδ' ἐν αὐτῇ τῇ μονῇ, ὅτου ἐγκλεισθεὶς ἔκνηθε τὴν λέπραν του, ὡς περιγράφει αὐτὸς ἐν τινι τῶν σωζομένων ἐπιστολῶν του.

Ἄλλὰ τὸ πέλαγος τοῦ συζυγικοῦ βίου ὑπῆρξε πολὺ θυελλῶδες διὰ τὸν ἱστοχοπρόδρομον. Τὰ δὲ χειμάζοντα αὐτὸν κακὰ περιγράφει μετ' ἀφελείας θαυμαστῆς ἐν τινι τῶν στιχουργημάτων αὐτοῦ ἐκείνων, ἅτινα ἔχοντα τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ τέλος γεγραμμένα ἐν γλώσσῃ ψευδαττικίζουσῃ ἔχουσι τὸ μέσον ἢ μᾶλλον τὸν μυελὸν ἐν τῇ ἀληθινῇ, τῇ σπαρταριστῇ γλώσσῃ τοῦ βυζαντινοῦ λαοῦ, ὡς καὶ τὸ μέτρον ἐν ᾧ εἶνε συντεταγμένα εἶνε τὸ δεκαπεντασύλλαβον ἐκεῖνο, ὕπερ ἐπιχωριάζον παρὰ τοῖς πολίταις τοῦ δήμου μετὰ περιφρονησεως ὠνόμασαν πολιτικὸν στίχον οἱ λογιώτεροι τῶν Βυζαντινῶν. Ἀλευθύνει δὲ τὴν εἰκόνα ἐκείνην τοῦ συζυγικοῦ του βίου ὁ Θεόδωρος πρὸς αὐτὸν τὸν αὐτοκράτορα μετὰ τῆς αὐτῆς παρησιίας καὶ τοῦ αὐτοῦ θάρρους, μεθ' οἷ' ὁ Marot διηγείτο ἑμμέτρως πρὸς τὸν François I πῶς τὸν ἔκλεψεν ὁ θεράπων του. Μετὰ πικρᾶς εἰρωνείας γράφων τοὺς στίχους του πρὸς τὸν βασιλέα Ἰωάννην τὸν Κομνηνὸν παρακαλεῖ αὐτὸν νὰ μὴ τοὺς ἀποπέμψῃ, ἀλλὰ νὰ δεχθῇ αὐτοὺς ὡς κωδιμένα, ὡς ἄρτυμα, καὶ ἂν δὲν μυρίζουν, καὶ ν' ἀκούσῃ φιλευσπλαγγῶς ὅσα γράφει ὁ τάλας.

*Κάν φαίνωμαι γάρ, δέσποτα, γελῶν.....
ἀλλ' ἔχω πόνον ἄπειρον καὶ θλίψιν βεβρυτάτην
καὶ χαλεπὸν ἀρρώστημα, καὶ πάθος, ἀλλὰ πάθος!
Πάθος ἀκούσας τοιγαροῦν μὴ (τοῦτο) ὑπολάβῃς
μυδ' ἄλλο τι χειρότερον ἐκ τῶν μυστικωτέρων,*

1) N. Fischer ἐν τῇ Phil. Wochenschrift.

μη νόσημα ἐγκαρδιακόν, μη περιφλεγμονίαν,
μη σκορδαγόν, μηδ' ὕδαρον, μη παραπνευμονίαν,
ἀλλὰ μαχίμου γυναικὸς πολλὴν εὐτραπέλιαν.

Τὸ μάξιμον ἐκεῖνο καὶ ὀργίλον τῆς γυναικὸς τοῦ Προδρόμου προήρατο ἐκ τῆς διαφορᾶς τῆς κοινωνικῆς καταστάσεως τῶν συζύγων. Ὁ ἀνὴρ ἦτο τέκνον τῶν κατωτέρων κοινωνικῶν στρωμάτων, πτωχὸς πολίτης τοῦ Βυζαντίου, ὅστις, τυχὼν θεόθεν εὐφύιας πνός, ἀργὰ μετενόησεν, ὅτι ἤκουσε τὴν συμβουλὴν τοῦ πατρὸς του καὶ ἔμαθε γράμματα μετὰ πολλοῦ τοῦ κόπου, καὶ βλέπων πλουτοῦντας καὶ εὐμαρῶς ζῶντας τοὺς χειροτέχνας καὶ τοὺς μικρομπόρους ἔγραψεν μετὰ στεναγμοῦ εἰς τὸν καθήμενον ἐπὶ τοῦ θρόνου

Ἄφου δὲ τάχα γέγονα γραμματικὸς τεχνίτης
ἐπιθυμῶ καὶ τὸ ψωμῖν καὶ τοῦ ψωμιοῦ τὴν μάνναν.
ὕβριζω τὴ γραμματικά, λέγω μετὰ δακρύων
«ἀνάθεμαν τὰ γράμματα. Χριστὲ καὶ ὅπου τὰ θέλει!
ἀνάθεμαν καὶ τὸν καιρὸν κ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν
καθ' ἣν μ' ἐπαρεδώκασιν εἰς τὸ διδασκαλεῖον
πρὸς τὰ νὰ μάθω γράμματα τάχα νὰ ζῶ ἀπ' ἐκεῖνα.

Ὁ ἀνὴρ ἐπεινά καὶ ἐζήλευε τὸν χουσορράπτην, ὅστις τὸ ἀομύριον του καὶ ἠύρισκεν ὅτι γέμει

ψωμῖν, κρασίον πληθυντικὸν καὶ θυνομαγειρείαν
καὶ παλαμιδοκόμματα καὶ τζίρους καὶ σκουμβρία

ἐνῶ αὐτὸς λέγει περὶ τοῦ ἰδίου ἐαυτοῦ ἔρμαριου ὅτι.

ἀνοίγω το, βλέπω τὰς πίτους ὅλους
καὶ βλέπω χαρτοσάκκουλα γεμάτα τὰ χαρτία.
Ἄνοίγω τὴν ἀρκλίτζαν μου νὰ βρῶ ψωμῖν κομμάτιν
κ' εὐρίσκω χαρτοσάκκουλον ἄλλον μικροτερίτζιν.
Ἄνοίγω τὸ περοίκιν μου, γυρεύω τὸ πουγγίν μου
διὰ στάμενον τὸ ψηλαφῶ κι' αὐτὸ γέμει χαρτία.

Ὁ ἀνὴρ τέλος ἦτο ἀφωσιωμένος ἐν μέσῳ τῆς πενίας του καὶ τῶν στερησεῶν εἰς τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν γραμματικὴν, ὅσον καὶ ἂν τὴν ἀνεθεμάτιζεν. Ἡ δὲ γυνή, ἡ σύζυγος τοῦ Πτωχοπροδρόμου

μου ἐκαυχᾶτο, ὅτι ἦτο Μαιζουκίνη, ἡτοι ἐκ τοῦ γένους τῶν Μαιζουκίδων, ἄρα εἶχε πλήρες δικαίωμα νὰ θεωρῇ ἑαυτὴν ἀνήκουσαν εἰς τὴν ἐπιφανῆ κοινωνίαν τοῦ Βυζαντίου. Ἡ κυρία Πρωχοπροδρόμου, τὸ γένος Μαιζουκίνη, εἶχε προῖκα περισσήν, εἶχεν οἶκον προικῶν, εἶχεν ἀσημοχρῦσαφον, καὶ εἶνε ἄπορον πῶς καὶ διὰ τίνες λόγους τοιαύτην οὖσαν, ἀπεφάσιον οἱ κηδεμόνες τῆς ἀπορφανισμένης καὶ ὑπὸ τῶν συχογυρισμάτων καὶ τῆς κομπωσίας τοῦ Προδρόμου ἀπατηθείσης νὰ δώσωσιν εἰς τὸν λεπρὸν στιχοπλόκον, εἰς ὃν κατὰ τὰς ἐκφράσεις τῆς συζύγου, αἴτινες ὁμολογητέον ὅτι δὲν ἔχουσι τὴν distinction ἐκείνην ἢ θάνέμενέ τις πορὰ τοιαύτης εὐγενικῆς κυρίας, εἰς ὃν θὰ ἤρμοζε θυγάτηρ τις καπύλου *κουτζοπαρδάλα τίποτε γυμνή ἢ πορημένη ἢ χορταρίνα* ἐκ τῶν περιχώρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἐκαστος ἐννοεῖ τὰς συνεκείας τῆς τοιαύτης περὶ τὸν γάμον δυσαρμοστίας. Δώδεκα ἔτη εἶχον παρέλθῃ ἀπὸ τοῦ γάμου μέχρι τοῦ χρόνου καθ' ὃν ὁ Πρόδρομος συνέθετε τὸ πρὸς τὸν Ἰωάννην τὸν Κομνηνὸν στιχοῦργημά του καὶ ἡ Μαιζουκίνη παρεπονεῖτο κατὰ τὸν ποιητὴν, ὅτι οὔτε ἱμάτιον τῆς ἔραψεν, οὔτε δόμιτον τῆς κατεσκεύασεν. Ἡ δύστιχος δὲν ἐγνώρισέ ποτε Πισχαλίαν.

*Ἔχεις με χρόνους δώδεκα ψυχροὺς καὶ ἀσβολωμένους
οὐκ ἔβαλ' ὑπὸ κόπου σου ταττίκιν εἰς ποδάριν.
οὐκ ἔβαλα ἔς τὴν ράχιν μου μεταξωτὸν ἱμάτιν.
οὐκ εἶδα ἔς τὸ δακτύλιον μου κρικέλιον δακτυλίδιον.
οὐδὲ βραχιόλιον μ' ἔφερες ποτὲ νὰ τὸ φορέσω.*

Ἡ προικὴ οἰκία ἐφθείρετο

*Τὰ μίρμαρ ἠφανίσθησαν, ὁ πάτος συνεπτώθη
τὰ κεραμίδια ἠλύθησαν, τὸ στέγος ἐσαπρώθη
οἱ τοῖχοι καταπίπτουσιν, ἐξεχερσώθη ὁ κήπος*

καὶ ὅμως οὐδενὸς ἐφρόντιζεν ἢ τὴν προῖκα λαχών. Ἐκείνη, κατὰ τὰ παρτίονά της τὰ ὑπὸ τοῦ Προδρόμου διαβιβαζόμενα εἰς τὸν βασιλέα, ἐκείνη ἐκρίται τὸν οἶκον καὶ ἐφρόντιζε περὶ τῶν ὑπηρεσιῶν, ἐχρησίμευε *παρὰ βαβοῦ καλλίστην* εἰς τὰ παιδιά, ὠκονόμει τὰ πάντα, ἐτρεχιν, ἐμόχθει, εἰργάζετο ἐν τῷ οἴκῳ καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ. Ἐκεῖνος δὲ ἀνέμενε τὰ πάντα ἐξ αὐτῆς καὶ ἐπιπτεν εἰς τὸ φαγητὸν

δίχην κτήνους, εἰς ὃ παρεβάλλετο ἡ τροφή. Ἔιχε λοιπὸν δίκαιον ἡ σύζυγος νάνακραυγάγῃ πρὸς τὸ ἄκηρδὸν ἐκεῖνο ἡμισύτης·

Τὸ τί σε θέλω ἑσπορῶ, τὸ τί σε χρῆς· οὐκ οἶδα.
 Ἄν σου εὐάρρεις κολυμβᾶν, κολυμβητῆς μὴ γένου,
 ἀλλ' ὡς θαύτου σιγηλὸς κί' ἀπομεριμνημένος
 κί' ἄς ἐκυθηθῆς τὴν λέπραν σου, κί' ἄς ἄφινες ἐμέναν,

Τοιαῦτος βίος ἦγεν ὡς εἰκός· πολλάκις ἀπὸ τῶν λόγων εἰς τὰ ἔργα, ἀπὸ τῶν ὕβρεων εἰς τοὺς διαπληκτισμούς, ἀπὸ τῶν ἀπειλῶν εἰς τὸ σκαστόγραφδον. Μετὰ περισσομυθίας ἀπλοϊκωτικῆς διηγείται ὁ ποιητὴς μίαν τοιαύτην οἰζογενειακὴν σκηνὴν, ἧς ἡ τρυφερότης ἀνθαμιλλᾶται πρὸς τὴν ἀφέλειαν καὶ τὴν χάριν μεθ' ἧς ἐκθέτει τὰ κατ' αὐτὴν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ὁ στιχοπλόκος.

Παινῶν καὶ νῆσις ἐπέστρεψεν ἐκ τοῦ ἄστεος εἰς τὸν οἶκον ἐφιππος καὶ ἀνήλθεν εἰς τὸ προαύλιον. Ἐκείνη δὲ ἰδοῦσα αὐτὸν ἐπιστρέφοντα ἄνευ δώρων βασιλικῶν ἐπὶ τοῖς πονήμασί του καὶ ἄνευ λαμπρᾶς τιμητικῆς συνοδίας

μικρολαλεῖν ἀπήρξατο καὶ συχρομουρμουρίζειν.

Ἔπεται μελαγχολία τοῦ Θεοδώρου, ἀλλὰ καὶ ἀγριοπάλημα, ἀνοῖγον ἀπύλωτον τὴν γλῶσσαν τῆς συζύγου. ἀπειλούσης ὅτι ἂν ἴδωσί ποτε οἱ ὀφθαλμοὶ τῆς τοὺς ἀδελφούς τῆς, θὰ πάθῃ ὁ σύζυγος παρ' αὐτῶν τὰ πάνδεινα·

Ἄν ἴδωσι τὰ μάτια μου ποτὲ τοῖς ἀδελφούς μου
 Κί' οὐ πιάσουν κί' ἀψιδώσουν σε καὶ δείξουν καὶ τελέσουν
 καὶ δῆσω σου ἔς τὸν τράχηλον τὰ τέσσαρα παιδιά
 καὶ θάλω ἔς τὴν καρδίαν μου τὰ γονικά μου κέρδη
 κ' ἐκβαίω σ' ἐκ τὸ σπίτιν μου μετὰ πομπῆς μεγάλης,
 νὰ ποίσω καὶ τὸ πρόσωπον καὶ τὴν ὑπόληψίν σου,
 νὰ ποίσω τὴν κουροῖπαν σου αὐτὴν τὴν μαδισμένην!

Ἡ φιλοτιμία τοῦ Ἡτωχοπροδρόμου ἐξεγείρεται καὶ σκέπτεται νὰ τὴν περιγραπίσῃ, ἀλλ' ἐπήλθον εἰς τὸν νοῦν αὐτοῦ δευτέραι σκέψεις σοφώτεραι.]

«Διὰ τὴν ψυχὴν σου, Πρύδρομε, καθίζου σιγηρὸς σου,
 ὅσα κὰν λέγῃ βίσταζε καὶ φέρε τα γενναίως

ἂν πλήξης γὰρ καὶ δώσης τὴν πολλὰκις καὶ ποτέσῃ
ὡς εἶσαι γέρον καὶ κόντος κί' ὡς ἂν ἀδυνατίζεις.
ἴσως ν' ἀπλώσῃ ἐπάνω σου καὶ νὰ σε σύρῃ ἐμπρός της.
κί' ἂν τύχῃ κί' ἀποδείρῃ σε νὰ σε ξεστρονδύλῃσῃ.

Ἔχρινε λοιπὸν σοφώτερον νὰ λάβῃ ράβδον καὶ νὰ φανῇ κνη-
γῶν αἰτήν, νὰ ρίψῃ τὸ καμελαῦχιν, ν' ἀπολύσῃ πέτραν κατ'
αὐτῆς, ἀλλὰ μετὰ προσοχῆς μὴ τύχῃ καὶ τὴν κτυπήσῃ, τὰ πάντα
χάριν ἀπειλῆς ὅπως τύχῃ τοῦ ποθομένου. Ἀλλὰ μὴ εὐρών ὁ τά-
λας οὐδὲ ράβδον ἔδραξε τὸ σκουπόρραβδον ἀπὸ μέρους τοῦ οἴκου.
Ὅπερ ἐγὼ μὲν αἰδοῦμαι νὰ ὑνομάσω, ἀλλ' ὅπερ ὁ Πρῶδρος ῥη-
τῶς ἀνέγραψεν εἰς τὴν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ἑμμετρόν του ἔκθε-
σιν, ἀναλογισθεὶς βεβαίως, ὅτι τὰ βασιλικά ἄτα δὲν ἦσαν εἰσισθη-
τότερα τῆς βασιλικῆς ρινός. Ἀλλὰ καὶ τὸ ὄπλον ἐκαῖνο κρατῶν ἐν
χερσὶν ὁ γέρον ἐδέετο τῆς Παναχράντου καὶ τοῦ Χριστοῦ

*μὴ παίξῃ κοντογύρισμα καὶ πάρῃ το ραβδὶν μεν
καὶ δώσῃ καὶ ποιήσῃ με στραβὸν παρα διαβόλου.*

Πρώτη σκέψις τῆς ἀπειλουμένης συζύγου ὑπῆρξε νὰ κλειδώσῃ
τὸ ψωμὶν καὶ τὸ κρασίον ἐντάμα. Φιγοῦσα δ' ἔκλεισε τὴν θύραν,
ἀφείσα ἔξωθεν τὸν σύζυγον πεινῶντα καὶ κρατοῦντα πάντοτε τὸ
σκουπόρραβδον. Ὁ Πρῶδρος ἐξαγνακτήσας καὶ μάτην κρούων
σφοδρῶς τὴν θύραν διὰ τῆς ράβδου, εἶρε τέλος ὅπῃν καὶ εἰσήγαγε
δι' αὐτῆς τὸ ἄκρον τοῦ σκουπορράβδου.

*Ἐκαῖνη δὲ πηδήσασα καὶ τούτου δραξαμένη
ἐταύριζεν ἀπέσωθεν. ἐγὼ δὲ πάλιν ἔξω'
ὡς δ' ἔγνω ὅτι δύναμαι καὶ στερεὰ τὴν σύρω.
χαυνίζει τὸ σκουπόρραβδον, τὴν θύραν παρανοίγει
καὶ παρ' ἐλπίδα κατὰ γῆς καταπεσὼν εὐρέθη.*

Ἐλὼς ἀπλετος καταλαμβάνει τὴν νικήσασάν. ἦτις καὶ κατειρω-
νεύεται τοῦ γέροντος συζύγου ἐγείρουσα αὐτὸν καὶ συμβουλευ-
ουσα νὰ μὴ παλληκαρεύεται μηδὲ λαζοφαρδεύῃ!

Καταοίησασα δὲ οὕτω γελοῖον τὸν σύζυγον δὲν παρεμύθησεν
αὐτὸν τοῦλάχιστον δι' ἐνὸς βλωμοῦ ἄρτου μετὰ τοσοῦτον ὑπὲρ
αὐτοῦ ἀγῶνα. ἀλλ' ἔκλεισθη καὶ πάλιν. Ἐκαῖνος δ' ἠναγκάσθη

ἀπελθὼν εἰς τὸ δωμάτιόν του νὰ πέσῃ εἰς τὴν κλίνην του, μίτην περιμένων τὸ γεῖμα.

*Παραπεινοῦ ἀρξάμενος ἀνῆλθον ἐκ τῆς κλίνης
καὶ πρὸς τὰ ῥομάρια ἐπελθὼν εὐρίσκω κλειδωμέναι.
Στραφεὶς οὖν πάλιν ἔπεσον ἐπάνω ἐπὶ τὴν κλίνην,
συχνὰ περιστρέφόμενος καὶ βλέπων πρὸς τὴν θύραν.*

Ἐφθασεν οὕτως ἡ δύσις τοῦ ἡλίου, ὅτε ἠκούσθη βοή και μεγάλη ταραχὴ ἐν τῷ οἴκῳ. Ἐν ἐκ τῶν παιδίων τοῦ ἑγαπημένου ζεύγους εἶχε πέσει ἐξ ὕψους καὶ κτυπήσαν ἔκειτο χαμαὶ ὡσπερ νεκρὸν. Ἐδῶ τοῦλάχιστον ἀναμένετε νὰ ἴδῃτε τὴν πατρικὴν φιλοστοργίαν τοῦ ποιητοῦ ἀνακουρίζουσαν ὑμᾶς ἀπὸ τῆς οἰκτιρῆς διηγήσεως τῶν οἰκογενειακῶν τοῦ σκανδάλων. Ἀναμένετε νὰκούσητε ὅτι ἔτρεξεν ὁ πατήρ πρὸς βοήθειαν τοῦ τέκνου καὶ ὅτι ἐκεῖ ὑπὸ τὰς πτέρυγας τῆς πρὸς τὸ ἔκγονον ἀγάπης ἐπῆλθεν ἡ συνδιαλλαγὴ τῶν συζύγων. Ἀλλ' ὄχι, ὄχι! Ὁ Πρωτόδρομος μᾶς διηγεῖται ἢ μᾶλλον ἐξακολουθεῖ διηγούμενος εἰς τὸν Κοιμηθόν, ὅτι πρὸς μὲν βοήθειαν τοῦ παιδίου καὶ πρὸς παρηγορίαν συνήχθησαν αἱ γείτονες

αἱ μανδραγοῦραι μάλιστα καὶ πρωτοκουρκουσοῦραι.

ὁ δὲ πατήρ, ὁ πεινῶν πατήρ, ἐπωφελοῦμενος ἐκ τῆς ταραχῆς ἔλαβε κρυφίως τὴν κλεῖδα καὶ ἤνοιξε τὸ περιπόθητον ἑρμάριον·

*φαγὼν εὐθύς τε καὶ πινὼν καὶ κορεσθεὶς ἐξαίφνης
ἐξῆλθον ἔξωθεν κατὰ θρηνητῶν σὺν ταῖς ἑτέροις.*

Ὅτε δὲ τὸ κακὸν ἐτελείωσε καὶ συνῆλθε τὸ βρέφος, ἀνεχώρησαν μὲν οἱ γείτονες, ἡ δὲ κυρία Πτωχοπρωτόδρομον, παραλοβοῦσα τὰ τέσσαρα παιδιὰ τῆς, ἐκλείσθη μετ' αὐτῶν, ἀγίνουσα καὶ πάλιν τὸν σύζυγον εἰς τὰ κρύα τοῦ λουτροῦ.

Ὁ Πτωχοπρωτόδρομος ἐξακολουθεῖ τὴν διήγησίν του. Ἀλλ' ἐγὼ δὲν θέλω νὰ βαρύνω ὑμᾶς περισσότερον, ἀφηγούμενος τὰ παθήματα αὐτοῦ καθ' ἑλλην τὴν Ἰσπερραϊαν, μέχρις οὗ ἡ σύζυγος, παθαμένη εἰς τὰς παρακλήσεις τῶν τέκνων, ἠλέησε τὸν ἄνδρα, ὅστις διὰ τῶν ἐξῆς στίχων παριστάνει τέλος τὸν κορεσμόν του·

καὶ μόλις εἶδον πίνακα ζωμὸν ἔχοντα πλείστον

κι' ὀλίγον ἀπὸ τὸ παστών και θρύμματα μεγάλα
και δραξας εἰς τὰς χεῖρας μου, ἠΐφρανει ἡ καρδιά μου,
ζωμὸν ἰδὼν τὸν περισσότερο και τὰ χονδρὰ κομμάτια.

Τοιαύτη εἶνε ἡ ἀνιαρὰ εἰκὼν τοῦ οἰκογενειακοῦ του βίου, ἣν παρέχει εἰς ἡμᾶς ὁ Πτωχοπρόδρομος. Ἐκτοτε ὁ βίος μετεβλήθη. Τὴν σήμερον σύζυγοι ὡς ἡ τοῦ Πτωχοπρόδρομου εἶνε βεβαίως πολὺ σπάνια. Μόλις που ἴσως ἀπαντᾷται τὸ ἐναντίον. Μόλις που ἀνὴρ πρὸς τοῦ να θύσῃ τὴν χεῖρα, ὄχι δὲ και τὸ σκουπόραβδον κατὰ τῆς γυναικὸς του, και πάλιν δὲ θὰ θεωρηθῇ δικαίως σκαιὸς και ἤμιστος ἑμποικὸς. Περὶ δὲ τοῦ ἐναντίου σχεδὸν δὲν ὑπάρχει φόβος. Ἄλλ' ἂν ποτε ἐμελλον ν' ἀντιστραφῶσιν οἱ ὄροι και ν' ἀρχίσωσι πάλιν νὰ δέρωσιν αἱ σύζυγοι τοὺς συζύγους, ὡς εὐχηθῶμεν τουλάχιστον κατὰ τὸν χρυσοῦν ἐκεῖνον αἰῶνα τῆς γυναικοκρατίας μόνοι δερόμενοι σύζυγοι νὰ εἶνε οἱ κακοὶ ποιηταί.

Ἄλλ' ἐπανερχόμενοι εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς δὲν πρέπει νὰ νομίσωμεν, ὅτι ὅλαι αἱ σύζυγοι ὁμοιάζον πρὸς τὴν Ματζουκίνα και πάντες οἱ οἴκοι πρὸς τὸν τοῦ λιμοποιητοῦ. Ὁ βυζαντιακὸς οἶκος δὲν λαλοῦμεν ἀκόμη περὶ τοῦ θρόνου, ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ ἄριστα πρότυπα συζυγίας, γυναικᾶς αἵτινες ἐλάτρευσαν τοὺς ἐαυτῶν συζύγους και κατέστησαν ἄξιαι νὰ κινήσωσιν εἰς περιγραφὴν τῆς ἀρετῆς των και τῆς συζυγικῆς των πίστεως τοὺς ἱστοριογράφους τοῦ Βυζαντίου.

Καλλιστείον και λαμπρὸν ἐπικόσμημα και περιλάλημα τοῖς πᾶσιν ἐράσιμον ἐπονομάζει ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης τὴν σύζυγον τοῦ νεαροῦ πρωτοστράτορος Ἀλεξίου ἐπὶ Μανουὴλ τοῦ Κομνηνοῦ. Οὕσα ἀνεμὰ τοῦ βασιλέως ὅτε εἶδε τὸν περὶλημμένον αὐτῆς σύζυγον περιπίπτοντα εἰς τὴν δυσμένειαν τοῦ βασιλέως, ὑποπτευομένου αὐτὸν, και συλληφθέντα και κινδυνεύοντα, πρῶτον μὲν ἐσκέφθη ναυτοκτονήσῃ. Ἐκκρουθεῖσα δὲ τοῦ παρατόλμου ἐγχειρήματος, προσέπεσθν εἰς τοὺς πόδας τοῦ βασιλέως και θεῖον και μαρτυρομένη τὸν Θεὸν και φρικτοὺς ἐπαγομένη ὄρκους διαβεβαίονει ὅτι ὁ συνενότης ἦτο πιστὸς θεράπων τῆς βασιλείας και πίντη ἀθῶος και προσεκλαίετο και ἐδέετο και ὠδύρευτο παρακαλοῦσα νὰ τῆς χαρισθῇ ὁ ἀνὴρ. Ἡ ἔλεεινὴ τῆς θεᾶ, τὰ ἱκετευτικά της σχήματα, οἱ περιπαθεῖς της λόγοι συνεκίνησαν τὸν Μανουὴλ, τὸν συνεκίνησαν μέχρι δακρύων. Ἄλλ' ὁ βασιλεὺς πρόβη μόνον μέχρι συγκινήσεως, οὐχὶ δὲ και μέχρι συγχωρήσεως και ἀπολύσεως τοῦ συλληφθέντος,

δοσις καρεὶς τὴν κόμην ἐνεκλείσθη εἰς τινα μονήν. Τὴν συμφορὰν ταύτην μὴ ἀνεχομένη ἢ σύγγενος τοῦ πρωτοστράτορος τὸ μὲν πρῶτον περιέτρεχε τὰς πλατείας καὶ τὰ οἰκόπεδα τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὀλολύζουσα δίκην τρυγόνος καὶ ἀποδυρομένη τὴν μόνωσιν αὐτῆς, ἔπειτα δὲ ἢ καταβαλοῦσα αὐτὴν λύπη μετετρέπη εἰς παραφροσύνην, ἣτις καὶ κατεβίβασεν αὐτὴν τέλος ἀπελπιν εἰς τὸν τάφον.

Ὀλιγώτερον ἐπιμονος ὑπῆρξεν ἡ ἀδύνη τῆς Εὐδοκίας, τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ σύζυγος τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου, ὁμωνύμου πρὸς τὸν τελευταῖον τοῦ Βυζαντίου αὐτοκράτορα. Ἡ ὡραία γυνὴ, ἣτις ἦτο θυγάτηρ ἀνδρὸς ἐκ τῶν τὰ πρῶτα φερόντων ἐν τῇ Βυζαντικῇ κοινωνίᾳ, τοῦ πρωτασηκρητῆς Νεοκαισαρείου, γενομένη σύζυγος τοῦ Παλαιολόγου, ἐξέσκουσε εἰς ἔρωτα τὸν εἰς τὴν Θεσσαλονίκην μεταβάντα ὡς ἐπίτροπον τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου τοῦ νεωτέρου, τὸν δεσπότην Κωνσταντίνον. Εἶνε ἀληθὲς ὅτι ἡ Εὐδοκία δὲν ἦτο ἡ πρώτη γυνὴ, ἣτις ἐθέρμαινε τὴν καρδίαν τοῦ βασιλόπαιδος, οὐ οἱ ἔρωτες ἀποδεικνύουσιν, ὅτι ἠδύνατο νάγαπᾷ τὴν γυναῖκα ἐφ' οἷαςδήποτε κοινωνικῆς κλίμακος καὶ ἂν τὴν συνήντα, ἐν τε τοῖς μεγάρους τῶν ἀνωτάτων τῆς βιολείου τάξεως ὑπαλλήλων ἢ ἐν τῷ μαγικεῖφ τοῦ ἰδίου ἑαυτοῦ οἴκου. Τοιοῦτον γυναικοθήραν ἦτο φυσικόν, ὅτι ἐμελλε νὰ καταστήσῃ ἔαφρονα ἢ θέα τῆς περικαλλοῦς Εὐδοκίας, ἣς ἦτο οὐ μόνον τὸ κάλλος ἀπαράμιλλον, ἀλλὰ καὶ ἡ λαλιὰ δεινὴ καὶ τὸ ἦθος ὑγρὸν καὶ εὐκίνητον. Τοιαύτη οὖσα ἡ Εὐδοκία δὲν ἐπέρριπτε μόνον τὴν ἔρωτικὴν σαγήνην ἐπὶ τοὺς ἔρχομένους εἰς συναναστροφὴν μετ' αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ ἐκ μόνης τῆς φήμης τῆς ἀνέφλεγε πλείστους εἰς ἔρωτα. Ἀλλὰ δὲν πρέπει διὰ τοῦτο νὰ νομισθῇ, ὅτι ὁ οἶκος τῆς θυγατρὸς τοῦ πρωτασηκρητῆς μετεβλήθη εἰς ἔρωτικὴν τινα δημοκρατίαν, ἀπ' ἐναντίας δ' ἀπετέλει αὐλήν, ἐν ἣ εἰς καὶ μόνον ἦρχε δίκην ἀπολύτου μονάρχου, ὁ εὐτυχῆς σύζυγος τῆς ὡραίας. Οὐδ' αὐτὸς ὁ ὑπὸ τοῦ ἔρωτος ἐκμανεὶς βασιλόπαις ἠδυνήθη νὰ καταρτίψῃ τὸν σύζυγον ἐκ τοῦ ἀσαλεύτου θρόνου ὃν εἶχε στήσει ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς πιστῆς αὐτοῦ γυναικός. Ὁ ἔρωτύλος δεσπότης ἀποτυχὼν τοῦ ποθομένου δὲν ἀνεπαύθη πρὶν ἢ φθάσῃ εἰς τὸν σκοπόν του, καὶ ἡ ἐπιμονὴ αὐτοῦ κατέληξεν εἰς ἐπιτυχίαν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ συζύγου τῆς Εὐδοκίας, ἣτις πιστῶς ἀγαπήσασα τὸν ἄνδρα, ἐφ' ὅσον ἔζη, δὲν ἐνόμισεν ἀναγκαῖον καὶ νὰ παραφρονήσῃ, ὅτε ἀπώλεσεν αὐτὸν ὡς ἡ σύζυγος τοῦ πρωτοστράτορος Ἀλεξίου. Ἴσως

τὴν παρηγόρει ἐκτὸς τῆς λαμπρῆς ἐν τῇ αὐτοκρατορίᾳ θέσεως τοῦ υἱοῦ τοῦ βασιλέως ἢ ὁμωνυμία τοῦ νέου τῆς συζύγου πρὸς τὸν πρῶτον, διότι ἀμφοτέρου ὀνομαζόντο Κωνσταντινοὶ Παλαιολόγοι. Ὅτι δὲ ἤξιζε τὸν κόπον νὰ ἐπιμείνη τόσον πρὸς ἀπόκτησιν τῆς χήρας ὁ υἱὸς τοῦ βασιλέως ἀποδεικνύεται ἐκ μιᾶς περιγραφῆς αὐτῆς ὑπὸ τοῦ ἱστοριογράφου Νικηφόρου Γρηγοροῦ οὔτινος θερμαίνεται ὁ κάλαμος ἐν τῇ ἑξακονίσει Εὐδοκίας τῆς Παλαιολογίνης. Ὁ ὑπερμαχος τῆς Ὀρθοδοξίας Γρηγορᾶς ἐκρυπτεν ὑπὸ τὸ καλογηρικὸν τοῦ ὄψον ἀφθονα ῥόδα, αἶνα ζίπτει ἐπὶ τὴν κεφαλήν τῆς ὄρας ἀλλὰ καὶ σοφῆς γυναικός, ἣν ἐπονομάζει ἰάλην Θεανὸν καὶ Ὑπατίαν¹.

Ἐν γένει δ' ἐξετάζοντες τὸν συζυγικὸν βίον ἐν Βυζαντίῳ, δὲν δυνάμεθα νὰ μὴ ὁμολογήσωμεν, ὅτι δὲν εἶνε πολλάκις ἀπληραγμένος ἀσχημῶν, μάλιστα ἐπὶ τοῦ θρόνου περὶ οὗ δὲν πρόκειται σήμερον, ἐνίοτε δὲ καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς ἰδιώταις. Οὐδὲν δύναται πολλάκις νὰ συκρατήσῃ τὸν ἄνθρωπον καὶ πολὺ μᾶλλον τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τοῦ κατηφόρου τῆς ὑπερεπισθησίας. Ἐὸ ἀμάρτημα εἶνε, βλέπετε, προμητορικόν. Δὲν λείπουν λοιπὸν καὶ παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς παραδείγματα συζυγικῆς ἀπιστίας καὶ ἱστορίας τὸν ἄνδρα ὅτε μὲν ἀτυχῆ, ὅτε δὲ καταγέλαστον. Ὡς εἰκὸς δὲ καὶ ὡς συμβαίνει πανταχοῦ καὶ πάντοτε, τινὲς μὲν τῶν ἀπατωμένων ἀνδρῶν ἠγγράων ἐπὶ τῷ πράγματι καὶ ἐποίουν θόρυβον καὶ σκάνδαλον, ἄλλοι δὲ ἦσαν τιθασοὶ καὶ ἡμεροὶ αὐτόχρομα καὶ ὑπέκλινον τὸν τράχηλον ἠρέμα εἰς τὴν ζεύγλην τοῦ κακοῦ καὶ οὔτε πρὸς τὴν γυναῖκα δυσανεσχέτου οὔτε πρὸς τὸν ἀπρόσκλητον σύντροφον εἶχον ἀνιαρῶς ἢ δυσφόρως, ἀλλὰ καὶ φιλικῶς προσηγόρευον αὐτὸν καὶ ἐνέβαλον τὴν δεξιάν των εἰς τὴν δεξιάν των καὶ εἰσιτοῦντο ἀπὸ τῆς αὐτῆς τραπέζης καὶ καθόλου ἐφέροντο πρὸς αὐτὸν ὡς πρὸς τὸν αἰσιτον τῶν οἰκογενειακῶν φίλων².

Ἄλλ' ἐν γένει ὁμοῦς δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν, ὅτι ἡ συζυγία εἶνε ἐνάρετος ἐν Βυζαντίῳ, καὶ ὅτι τὴν συζυγικὴν πίστιν περισκέπει καὶ ἀδρύνει τὸ αἶσθημα τῆς θρησκείας. Ὁ ἥρωες τῆς μεσαιωνικῆς ἡμῶν ἐποποιίας, ὁ Διγενὴς Ἀκρίτας, νικήσας ἐν πολέμῳ τὴν ἀμαζόνα Μαξιμῶ, αἰδεῖται τὸ κατ' ἀρχὰς νὰ πλανηθῆ ὑπὸ τῶν θελγῆτρων

1. Νικηφ. Γρηγ. ἐκδ. Βόννης σ. 293, 15—294, 20.

2. *Ψελλοῦ*. Ἑρμηνεῖαι εἰς κοινολεξίας ἐν τῇ τοῦ Σάββα μεσαιωνικῆ βιβλιοθήκῃ τόμ. Ε' σ. 525.

αὐτῆς. ἐνθουσιάζοντες τὴν νόμιμον αὐτοῦ σύζυγον. Ἀλλὰ καὶ ὅτε ὑπερενίκησεν ὁ πειρασμὸς τοῦ κάλλους τῆς ἀμαζόνος, ἐπιστρέφων πρὸς τὴν σύζυγον, ἀκούει αὐτὴν πᾶσαν περὶ τῆς τηρήσεως τῆς συζυγικῆς πίστης ἐλπίδα ἀναθέτουσαν εἰς τὸν Θεόν.

Ἔστω καὶ ταύτην ὁ Θεὸς ὁ τὰ κρυπτά γινώσκων,
ὅς συγχωρήσει σοι, καλέ, ταύτην τὴν ἁμαρτίαν,
ἀλλ' ὅρα μὴ νεώτερα, πάλιν καὶ τοῦτο πράξης,
καὶ ἀποβῶσθαι σοι ὁ Θεὸς ὁ κρίνων δικαιοσύνην·
ἐγὼ δὲ τὰς ἐλπίδας μου εἰς Θεὸν ἀνεθέμην,
ὅσους διαφυλάξῃ σε καὶ σώσει τὴν ψυχὴν σου,
καὶ χαίρειν ἀξιῶσει με τὰ πάντερπνά μου κάλλη
εἰς χρόνους πλείστους καὶ καλοῦς, πανεύμνοστέ μου κύρκε.¹

Ἡ γυνή καὶ ὅταν ἴσως ποτὲ δὲν ἀγαπᾷ, ἀλλὰ φοβεῖται τὸν ἄνδρα, καὶ ἀνιηχεῖ εἰς τὰ ὦτα αὐτῆς τὸ τοιοῦτον κέλευσμα τοῦ ἱερέως ἐν τῇ εὐχῇ τοῦ γάμου κατὰ τὴν πανηγυρικὴν ἐκείνην στιγμήν καθ' ἣν παρέστη παρθένος ἀκούη πρὸ τῶν ἀνημμένων λαμπάδων τοῦ ὑμεναίου, φέρουσα τὸν στέφανον τὸν νυμφικόν. Φοβεῖται τὴν κατάραν τῆς ἐκκλησίας, τρέμει τὴν κατάκρισιν τῆς κοινωνίας. Χαρακτηριστικώτατα εἶνε ὅσα διηγοῦνται οἱ Βυζαντινοὶ περὶ κίονος πινος λιθίνου, ἱσταμένου ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὸ λεγόμενον Ζεῦγμα. Τὸ ἄγαλμα ἐκεῖνο τῆς Ἀφροδίτης ἦτο οἶονεῖ τις λυδία λίθος τῆς παρθενίας καὶ τῆς συζυγικῆς τιμῆς. Πᾶσα ἄμεμπτος καὶ καθαρὰ παρθένος ἡ γυνή διήρχετο πλησίον αὐτοῦ ἀβλαβῆς, ἀλλ' ἡ ἀθυμία καὶ ἡ προδοσία ἐφανεροῦντο κατὰ τρόπον αἰσχιστον, καὶ ἡ θεὰ τῶν ἐρώτων ἡ πάντα τὰ κρύφια γνωρίζουσα δὲν ὤκνει καὶ νᾶποκαλύπτει αὐτά. Πρὸ τῆς στήλης ἐκείνης τῆς Ἀφροδίτης αἱ λάθρα ἐρῶσαι δὲν ἠδύναντο πλέον νᾶ κρυφθῶσι, καὶ διὰ τοῦτο οἱ γονεῖς καὶ οἱ φίλοι ἔλεγον πρὸς τὰς κόρας καὶ τὰς γυναῖκας, περὶ ὧν ὕπηρεν ὑποψία ἀπέλωμεν εἰς τὸ τῆς Ἀφροδίτης ἄγαλμα, καὶ εἰ καθαρὰ εἶ, ἐλεγχθήσῃ ἐκεῖ ἐπὶ τῆς στήλης».²

Ἄλλως δὲ τὴν γυναικίαν ἀρετὴν καὶ τὴν συζυγικὴν πίστιν

1. Les exploits de Diogenes Acritas. ed. Sathas et Legrand. Paris 1875. Σελ. 218.

2. Κώδιον, περὶ ἀγαλμάτων ἐκδ. Βόννης σ. 50, 7 κ. ἑ.

περιεφρούρει πλὴν τῆς ιερότητος τοῦ γάμου κατὰ τὰς χριστιανικὰς ἰδέας καὶ αὐτὴ ἢ παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς ἀνατροφή, ἐν μέρει δὲ καὶ αὐτὴ ἢ θέσις τῆς γυναικὸς ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Ὁ οἶκος ἦτο τὸ σύνηδες θέατρον τῆς δράσεως τῆς ἐντίμου γυναικὸς. Ἐκεῖ ἀνεγρέφετο ἡ κόρη ὑπὸ τὴν σκέπη τῶν μητρικῶν πτερυγῶν, ἐν αὐτῷ παρεσκεύαζεν τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ ἀνδρός. Ἀνὰ τὰς ὁδοὺς καὶ τὰς πλατείας περιεφέροντο τὰ γυναῖα τ' ἀγοραῖα, αἱ δὲ οἰκόσιτοι κόραι καὶ δεσποῖναι οὔτε χάριν ἐργασίας ἐξήρχοντο συνήθως ἐκ τοῦ οἴκου οὔτε ὅπως μετέσχουσι τῶν στάσεων καὶ τῶν πολιτικῶν ταραχῶν, ὅσαι ἐπλήρουν θορύβου καὶ σκανδάλων τὴν ὑπαιθρον Κωνσταντινούπολιν. Ἐπρεπε νὰ ἐπέλθωσιν ἑκτακτὰ τινα φυσικὰ φαινόμενα ἢ νὰ συμβῆ γεγονός τι ταράσσον αὐτὰ τὰ σπλάγγνα τῶν γυναικῶν, ὅπως μεστοθῶσιν αἱ ἀγυαὶ τοῦ ὠραίου φύλου. Οὕτω διηγείται ὁ Μιχαὴλ ὁ Ἀτταλειάτης τοῦ λόγου ὄντος περὶ τινος σειμοῦ, ὅτι παρουσιάσθη τὸ ἑκτακτον θέαμα νὰ ἐξέλθωσιν εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ αὐταὶ αἱ γυναῖκες αἱ θαλαμενόμεναι, ἀποβαλοῦσαι τὴν αἰδῶ. Ἄν δὲ βλέπωμεν καὶ γυναῖδας μετεχούσας τῆς οὐκτρᾶς ἐκείνης ἀνὰ τὰς ὁδοὺς τῆς βασιλευούσης πομπῆς τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου τοῦ Κομνηνοῦ περιφερομένου διὰ τῆς Κίβλεως ἐπὶ καμήλου ψωριώσης καὶ μυπηριζομένου καὶ κακοιμένου ὑπὸ τοῦ πλήθους ἀνηλεῶς, ἀλλ' αἱ γυναῖκες ἐκείναι αἱ μετέχουσαι τῆς κακώσεως καὶ δίκην μεθίσων τύπτουσαι κατὰ τοῦ στόματος διὰ πυγμῶν τὸν ἑκπτοτον Ἀνδρόνικον ἦσαν δυστυχεῖς ὑπάρξεις, ὡς ὁ παγκράκιστος βασιλεὺς εἶχε στερήσει τῶν ἀνδρῶν αὐτῶν θανατωθέντων ἢ ὧν τοὺς συζύγους εἶχεν ἐπιστρέψει εἰς αὐτὰς ἀομμάτους.

Ἄλλως δὲ σπαγίως ἐξήρχοντο αἱ γυναῖκες παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς καὶ τότε δὲ καταλείπουσαι τὸν οἶκον, ὅπως πορευθῶσιν εἰς τὸν οἶκον ἢ εἰς ἐπίσκεψιν φίλης ἀσθενούσης, ἔφερον συνήθως πέπλον ἐπικαλύπτοντα τὸ πρόσωπον.¹ Ἄλλὰ τὴν ὀθάνην ταύτην ὡς τὴν ὀνομάζει Ἄννα ἢ Κομνηνὴ, δὲν πρέπει νὰ φαντασθῶμεν σκεπάζουσαν καθ' ὀλοκλήριαν τὸ πρόσωπον ὡς ὁ φερετζῆς τῆς Τουρκίσης. Μᾶλλον δὲ ἦτο αὕτη καλύπτρα τις περιβάλλουσα τὴν κεφαλὴν καὶ περιστεφανοῦσα τὰ ἄκρα τοῦ προσώπου, καὶ ἐκ μὲν τῶν ὀπισθεν καταβαίνουσα μακρὰ, ἐμπρὸς δὲ κολπουμένη ἐπὶ τοῦ ὀπί-

1. Ἴδ. Ἄννα Κομν. ἔκδ. Βόννης I, σ. 103.

θους. Ἀρίστην ἔννοιαν τῆς καλύπτρας ταύτης τῶν Βυζαντινῶν γυναικῶν δύνανται νὰ παρήσχωσιν αἱ εἰκόνες τῆς Παναγίας, μάλιστα αἱ παλαιότεραι, ἰδίως δὲ ἡ ἐπὶ μωσαϊκοῦ πινος παριστάνοντος τὸν Εὐαγγελισμόν. Ἐπομένως τὴν καλύπτρα κυανοῦ, φαιοῦ ἢ βυσσίνου ὡς τὸ πλεῖστον χρώματος, περιβάλλουσα τὸ πρόσωπον δίκην πλαισίου, ἔδιδε μὲν πάντως ὄψιν σεμνότητος εἰς τὴν φέρουσαν ἄλλὰ καὶ ἀνεδαίκνυε μᾶλλον ἀναγλύφους τοὺς χαρακτήρας τοῦ προσώπου καὶ διὰ τῆς σκαῖς, ἣν ἐπέχεεν εἰς τὸ μελιχρὸν πρόσωπον ἐπέφαινε πορφυρότερα τὰ χεῖλη καὶ τακερώτερον τὸν ὀφθαλμὸν τῆς ὡραίας.

Ἄλλὰ, θὰ ἐρωτήσητε, τοιοῦτός τις βίος τῶν γυναικῶν τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ὄλωσεν εἰς τὸν οἶκον ἀφιερωμένος πῶς ἄφινε νᾶναθάλλῃ ἐν τῇ γυναικείᾳ καρδίᾳ τὸ αἰσθημα ἐκεῖνο δι' οὗ συγκρατεῖται ὁ κόσμος; Μὴ φοβεῖσθε. Ὁ ἔρωσ ὁμοιάζει πρὸς τὰ φυτὰ ἐκεῖνα, ἅτινα ἐπ' ἴσης βλαστάνουσι ἐν τῷ ὑπαίθρῳ καὶ ἐν τοῖς θερμοκηπίοις. Τὸν ἔρωτα οὐδεὶς οὔτε τῶν ἀθανάτων, οὔτε τῶν ἐφημέρων ἀνθρώπων ἀπέφυγέ ποτε, ὡς ἔφαλε πάλαι ὁ Σοφοκλῆς. Οὔτω καὶ παρὰ Βυζαντινοῖς φυσικὸν ἦτο ὅτι ἔμελλε νὰ σαγηνεύσῃ ἄνδρας καὶ γυναῖκας, λαϊκοὺς καὶ μοναχοὺς ὁ μόνος ἐκ τῆς ἀρχαιότητος ὑπολειφθεὶς θεός. Ἔχω ἀνηγεγραμμένον ἐκ τῆς ἐν Βιέννῃ αὐτοκρατορικῆς βιβλιοθήκης ποίημα εἰς τὸν Ἐρωτα ἀνέκδοτον, ἔργον Μάρκου Ἀγγέλου ζήσαντος πιθανώτατα κατὰ τὸν δέκατον τέταρτον αἰῶνα ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς ἐν τῷ ποιήματι τοῦ μνείας τῆς μαγνητικῆς πυξίδος, ἣς ἡ πρώτη χρῆσις ἐν Εὐρώπῃ συμπίπτει πρὸς τὰς ἀρχὰς τοῦ δεκάτου τετάτου αἰῶνος, καθ' ὃν ἄλλως εἶνε γεγραμμένον καὶ τὸ χειρόγραφον. «Ἐρωσ» λέγει ὁ ψάλτης

*Ἐρωσ ὁ βαρὺς δυνάστης
τίς τὴν φύσιν εἶ καὶ πόθεν;
ἄρ' ἐξ οὐρανοῦ κατήλθες,
ἄρ' αἰθὴρ ἐξέφηνέ σε;
Μηδ' αἴθρ ἐξέθρεψέ σε,
ὔδωρ δ' ἐμαιεύσατό σε;
Τί δ'; ἐκ γῆς τὴν βλάστην ἔσχες,
Ἡ παρ' οὐδενὸς μὲν τούτων,*

Bayet L' art Byzantin σ. 151.

ΝΕΟΣ ΕΛΛΗΝΟΜΝΗΜΟΝ ΤΟΜ.ΙΖ'

οὐκ ἄθεν δ' αὐτὸς βλαστήσας,
 οὐρανοῦ μὲν κατωρχήσω,
 κατεπεύρσευσας δ' αἰθέρα,
 τὸν αἶρα δὲ διέπτῃς,
 ἰδατι δ' ἐπέϊδε, λείως,
 ἐπὶ γῆς δὲ βάθρον ἔσχες,
 ὡς οὐδὲν τῶν ὄντων μέρος
 ἄπειρον τῆς σῆς ἰσχύος.

Τὸ ποίημα δὲν τελειώνει ἐνταῦθα, παρεκτείνεται δὲ εἰς 144
 στίχους ὄχι καλλιτέρους τῶν ἀναγνωσθέντων· ἀλλ' ἄνευ δυσκολίας
 βεβαίως θὰ μοι ἐπιτρέψῃτε νὰ μὴ ἀναγνώσω τὴν συνέχειαν. Ἐξ
 αὐτῆς ἠδύνασθε ἴσως ἀπατηθέντες νὰ κρίνητε ὅτι ὑπόψυχρος καὶ
 σχολαστικὸς ἦτο ὁ ἔρωσ τῶν Βυζαντινῶν. Τὴν αὐτὴν δ' ἐντύπωσιν
 προξενοῦσιν καὶ τὰ ἐπ' ἔσχάτων παρ' ἐμοῦ δημοσιευθέντα δύο ἔρω-
 τικὰ ποιημάτια τοῦ περὶ τοὺς χρόνους τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως
 ὑπὸ τῶν Τούρκων ἀκμάσαντος Τραπεζουντίου ὑπουργοῦ, θεολόγου
 καὶ φιλοσόφου Γεωργίου τοῦ Ἀμοιρούτζη. Τὸ ἕτερον αὐτῶν ἔχει
 ὡς ἑξῆς :

Εἰς οἶκον εἶδόν σέ ποτε κάτωθεν ἐκ τοῦ κήπου
 καὶ τῆ σκιᾷ τοῖς ὄμμασι σου προϊόντως ἦλθον,
 καὶ θάμβος ἔσχε με εὐθὺς καὶ πόθος σὺν ἐκπλήξει.
 Φεῦ οἶον φέρεις ἔρωτα ἢ νίκας οἶας τρέφεις.

Καὶ ὅμως ὁ περὶ τὴν ἱατρικὴν, τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας, τὴν
 θεολογίαν καὶ τὴν ἀρστοτελικὴν φιλοσοφίαν ἐνδελεχῶς διατρέ-
 ψας Ἀμοιρούτζης, ὁ οὕτω πεζὸς ὑμνωδὸς τοῦ ἔρωτος, οἶον τὸν
 ἐγνωρίσατε ἐκ τοῦ ἀναγνωσθέντος ποιηματίου του, εἶνε ἀνήρ, ὅστις
 ἠράσθη ἔμμανῶς. Ὁ Ἀμοιρούτζης παρεδόθη μετὰ τρυφῆς εἰς τὸν
 ἔρωτα τῆς τελευταίας δουκίσσης τῶν Ἀθηνῶν, τῆς ἐκ Μουχλίου
 τῆς Πελοποννήσου χήρας τοῦ ὑστατάτου δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν Φράγ-
 κου τοῦ Ἀτσαγιόλη, καὶ χάριν τοῦ ἔρωτος τῆς Πελοποννησίας σει-
 ρῆνος ἔκοψε τὰ γένηα τοῦ χάριν αὐτοῦ ὑπὸ Μωάμεθ τοῦ κατα-
 κτητοῦ καθαιρεθέντος πατριάρχου Ἰωάσαφ Β' τοῦ ἐπιλεγομένου
 Κόκκα, ὅστις δὲν ἠθέλησε νὰ συνδέσῃ αὐτὸν μετὰ τῆς πρώην δου-
 κίσσης, ἀφ' οὗ ὁ φιλόσοφος εἶχεν ἤδη ἄλλην νόμιμον γυναῖκα, ἣν

ἐισημόνησε μετὰ καὶ τῆς φιλοσοφίας χάριν τῆς ὤραιας Κιάρας.

Πρὸς ἀκριβῆ γνῶσιν τοῦ βυζαντιακοῦ ἔρωτος, οὔτε τοῦ Μάρκου Ἀγγέλου οὔτε τοῦ Ἀμοιραούτση τὰ ποιήματα ἀρκοῦσιν, ἀλλ' εἶνε ἀνάγκη νὰ μελετήσῃτε γνήσια προϊόντα τῆς ἐρωτικῆς μούσης. Ἀρκεῖ νὰ σᾶς ἀναφέρω, ὅτι τῶν θαυμασίων ἐκείνων ἐρωτικῶν ποιημάτων τῶν λεγομένων Ἀνακρεοντείων τὰ πλεῖστα ἐποιήθησαν ἐν τοῖς βυζαντινοῖς χρόνοις, γνωρίζομεν δὲ καὶ τινὰς τῶν τοιούτων μιμητῶν τοῦ Ἀνακρέοντος τὸν Βασιλείου ἢ Βασιλικόν, τὸν ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀναστασίου τὸν πέμπτον αἰῶνα ἀκμάσαντα Ἰουλιανὸν καὶ αὐτὸν τὸν Προδρομον περὶ ὃ πολὺς λόγος ἀνωτέρω. Ὁ Ἰουλιανὸς εἶνε ὁ ποιητὴς χριεστάτου ἐρωτικοῦ ποιηματίου, ὅπερ ἐν πέντε μόνον στίχοις λέγει πολὺ περισσότερα ἢ ὁ Μᾶρκος Ἄγγελος διὰ τῶν 144 στίχων του καὶ τὸ ὅποῖον σᾶς ἀναγινώσκω ὅπως σᾶς ἀποζημιώσω διὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ ἀηδοῦς προοιμίου τοῦ Ἀγγέλου.

Στέφος πλέκων ποθ' εἶρον
ἐν τοῖς ρόδοις ἔρωτα
καὶ τῶν πτερῶν κατασχῶν
ἐβάπτισ' εἰς τὸν εἶνον·
λαβὼν δ' ἔπινον αὐτόν,
καὶ νῦν ἔσω μελῶν μου
πτεροῖς γαργαλίζει.

Ἀκούσατε καὶ πρόχειρον μετάφρασιν, ἣτις δὲν ἔχει τὴν ἀξίωσιν νὰ παραβληθῇ πρὸς τὸ πρωτότυπον κατὰ τὴν χάριν καὶ τὴν συντομίαν.

Μιὰ μέρα 'κεῖ 'πὸν ἔπλεκα 'ς τὸν κῆπο εἶα στεφάνι
εὐρήκα ἕνα ἔρωτα ἀνάμεσα 'ς τὰ ρόδα.

'Ἀπ' τὰ φτερά τὸν ἔπιασα
καὶ 'ς τὸ κρασί τὸν βούτησα.

Πῆρα καὶ ἦπια τὸ κρασί· ἀλλ' ἀπὸ τότες μέσα
τὰ σωθικά μὲ τὰ φτερά μου γαργαλίζει ὁ ἔρωτος.

Ἀπέδωκα, κυρίαί καὶ κύριοι, διὰ τῶν λέξεων ἕνα ἔρωτα τὸ ἀναρθρον ἔρωτα τοῦ Βυζαντιακοῦ πρωτοτύπου. Ὅχι ἀλόγως. Πρέπει νὰ γνωρίζητε, ὅτι ὁ βυζαντιακὸς ἔρωτος οἷος ἐκδηλοῦται ἐν

τῇ ποιήσει τῶν ἀνακρεοντείων μελῶν δὲν εἶνε ὁ ἰσχυρὸς θεὸς τῶν ἀρχαίων, ὁ δυναμόχειρ ἔρωσ αὐτοῦ τοῦ Ἀνακρέοντος, ὅστις παρισιάνεται ὑπὸ τοῦ Τηίου ποιητοῦ πλήσσω αὐτὸν διὰ μεγάλου πελέκεως ὡς χαλκεὺς καὶ λούων αὐτὸν ἐν χαράδρᾳ χειμερίᾳ. Οἱ περὶ τὸν κάλαμον τῶν Βυζαντινῶν μιμητῶν τοῦ Ἀνακρέοντος περιπτάμενοι ἐρωτιδεῖς δὲν ἔχουσι τὸν τιτάνειον χαρακτῆρα τοῦ παλαιοῦ ἐκείνου ἔρωτος, ὅστις ἐκπεσὼν ἀπὸ τοῦ θρόνου του, ἔχει γεννοβολήσῃ κόσμον ὅλον ἐρωτικῶν δαιμονίων ἐκλύτων, ἐθελοκάκων, πειρακτικῶν, ἀλλὰ καὶ φιλοπαιγμῶνων, οὐχ ἥττον παιζόντων ἢ παιζομένων ὑπὸ τῶν ποιητῶν.

Ὅπως εὔρωμεν τὸν ἀκραιφνῆ βυζαντιακὸν ἔρωτα πρέπει νὰ ἐπιληφθῶμεν τῆς μελέτης τῶν δημοτικῶν ᾠσμάτων, αἵτινα δὲν εἶνε ἀνθ' ἄλλια χθὲς καὶ πρόην ἄβλαστῆσαντα ἐπὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐδάφους. Ἀλλὰ τὰ πλεῖστα κατατείνουσι τὰς ρίζας τῶν βαθείας εἰς τὸ ἀπώτερον ἡμῶν παρελθόν. Οὐδὲ παρέχουσι ὀλιγώτερον ἀκραιφνεῖς ιδέας περὶ τοῦ βυζαντιακοῦ ἔρωτος τὰ ἐρωτικά λεγόμενα δράματα τῶν Βυζαντινῶν, αἱ μυθιστορίαι ἐκεῖναι τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ αἵτινες εἶνε κρῖμα ἐρωτικῶν καὶ ὁδοιπορικῶν περιπετειῶν. Ἐκεῖ ἐν τῇ δημῳδῇ τοῦ νεοελληνικοῦ λαοῦ ποιήσει θὰ εὔρητε σπαρταριστὸν καὶ τὸν ἔρωτα τῆς γυναικὸς τῶν Βυζαντινῶν, τὸν πόθον τὸν ὁποῖον ἀνάπτει εἰς τὰ στήθη τοῦ νεανίου.

Ἐκεῖ θὰ συναντήσητε τὴν ξανθὴν κόρην, ἣς τὸ ᾠσμα σκανδαλίζει καὶ αὐτὸν τὸν ἥλιον, ὅστις ἀργεῖ νὰ βρασιλέψῃ. Ἀλλὰ τὸ φαιδρὸν, τὸ διαπερασιακὸν ἐκεῖνο ᾠσμα, ἐνεκα τοῦ ὁποῖου λησμονεῖ τὸ ἔργον του ὁ δοτῆρ τοῦ φωτός, οὐδὲν εἶνε ἄλλο ἢ ᾠσμα χαρᾶς τῆς πιστῆς συζύγου, ἣτις ἔλαβεν ἐπιστολὴν περὶ ταχείας ἐπιστροφῆς τοῦ μακρὸν χρόνον ἀπόντος συνεύνου.

— Ἐτὴν παραπάνω γειτονια καὶ ἄστην ἀπάνου ρούγα
 ξανθὴ κόρ' ἦταν κ' ἔφαινε, ἔφαινε κ' ἐτραγούδα,
 κι' ἀπ' τὸν ἠχῶ τοῦ τραγουδιοῦ κι' ἀπ' τὸν ἠχῶ τῆς κόρης
 ὁ ἥλιος σκανταλίστηκε κι' ἀργεῖ νὰ βασιλέψῃ.
 Τῶμαθ' ἡ μάνα τοῦ ἡλιοῦ καί τηνε καταριέται.
 «Κόρη κι' ἂν εἰς ἀνύπαντρη, κακὴ μοῖρα νὰ λάβῃς
 κι' ἂν ἐμικροπαντρέύθηκες, νὰ μὴ γεραματιάσης,
 ὁποῦ τὸν ἥλιο μῶκαμες κι' ἀργῇ νὰ βασιλέψῃ,
 γρικῶντας τὸ τραγουδί σου, τὸν ἠχο τάργαλειοῦ σου.»

ΕΠΙΜΕΛΕΤΗΣ Κ.τ.Π.
 ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

- Ὑὰν τ' ἄκουσεν ἡ λιγερὴ, παίρνει κί ἀπολογιέται.
 — Τὸ δικὸ μου τραγοῦδησα καὶ περιξεφαντόνω,
 γιὰτ' ἔχ' ἀντρά στὴν ξενιτεῖαν ἐδῶ καὶ τόσους χρόνους,
 καὶ τώρα μ' ἔστειλε γραφὴ, νὰ τοσε παντυχαίσω.
 — Τῶμαθ' ἡ μάνα τοῦ ἡλιοῦ καὶ τὴνε καλοσευχιέται.
 — Κορὴ κι' ἂν εἶς' ἀνίπαντρη, καλὴ μοῖρα νὰ λάβης
 κι' ἂν ἐμικροπαντρεύθῃ σε, χρόνους πολλοὺς νὰ ζήσης.»

Ἡ πιστὴ σύζυγος εἶναι τὸ ὠραιότατον θέμα τῆς ἐρωτικῆς ποιήσεως τῶν νέων Ἑλλήνων, ἣς εἶνε ὄχι μόνον ἀπόρροια, ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο συνέχεια τῆς δημώδους μουσικῆς τῶν Βυζαντινῶν. Ὁ μακρὸς χωρισμὸς δὲν ἐπιφέρει τὴν ἀπιστίαν. Ἡ σύνευνος κάθηται ἐν τῷ οἴκῳ παρὰ τὸν ἀργαλειὸν καὶ τὴν ἐλεφαντίνην κτένα καὶ ὑφαίνουσα ἀναμένει ἐν αὐτοῦς ὄλοις τὸν ξενιτευμένον. Διότι ὁ μαισαιωνικὸς ἑλληνισμὸς, ὃς εἴπωμεν δὲ καὶ ὁ σημερινὸς διὰ λόγους, οὐδὲν εἶνε τοῦ παρόντος νὰ ἐξετάσωμεν, δὲν ἔχει μὲν ἀνεπτυγμένον τὸ ποιητικὸν ἐκεῖνο αἰσθημα τῆς οἰκιακῆς ἐστίας, οἷον τὸ Heim τῶν Γερμανῶν καὶ τὸ Home τῶν Ἀγγλῶν, ἅτινα ἀποπνέουσιν ἰδιόν τι ἄρωμα παρὰ τοῖς λαοῖς τοῖς σαξωνικοῖς, ἀλλ' ἀνέπτυξε μετ' ἰδίας τινὸς τρυφερότητος τὴν ιδέαν τῶν κακῶν τῆς ξενιτείας, ἣς συγκορυφοῦται εἰς τὴν εὐδοίωνον ἐκείνην ὕψισιν τῶν ἐν ἀξένοις αἰγιαλοῖς ναυταλλομένων, εἰς τὴν ὠραίαν εὐχὴν: καλὴν πατρίδα. Ἐνθυμεῖται λοιπὸν βαρῦθυμος, ἀλλὰ πιστὴ τὸν ξενιτευμένον ἢ σύζυγος καὶ τὸν ἀναμένει δώδεκα χρόνους ὄλοις

κι' ἀκόμα τρεῖς τὸν καρτερῶ καὶ τρεῖς τὸν ἀπαντέχω,
 κι' ἂν δὲν ἐρθῇ κι' ἂν δὲν φανῇ καλόγραια θὰ γένω
 καὶ ἔς τὸ κελλὶ θὰ σφαλιστῶ, τὰ μαῦρα θὲ νὰ βάλω.

ἀλλ' ὁ ἀκροώμενος τῆς τρυφερᾶς ταύτης ἐξομολογήσεως εἶνε, αὐτὸς ὁ ἐπιστρέψας σύζυγος, ἀγνώριστος ἐκ τῆς ἐν τῇ ξένῃ μακρᾶς ἀπουσίας, καὶ ἡ ἀναγνώρισις ἐπέρχεται πλήρης διὰ τῆς ὑπ' αὐτοῦ περιγραφῆς τῆς αὐλῆς τοῦ οἴκου, τοῦ συζυγικοῦ κοιτῶνος ὃν κοσμεῖ χρυστῇ κανδύλα πρὸ τῶν ἀγίων εἰκόνων καὶ τέλος αὐτῶν τῶν σημαδίων τοῦ σώματος τῆς συζύγου, ἅτινα δὲν γνωρίζει ὁ κόσμος ὄλος, δὲν γνωρίζουσιν οἱ γείτονες ἀλλὰ μόνος ὁ ἐπὶ τσαῦτα ἔτη ἀναμενόμενος ὁμόκοιτος τῆς πιστῆς του. (Passow σ. 321 κ. ἑ.).

Ἐν ᾧ δὲ οὕτω τρυφερά εἶνε ἡ ἀναγνώρισις τῶν πιστῶν συζύγων, τὸ αἶμα, τὸ αἶμα καὶ μόνον ἀποπλύνει τὴν ἀπιστίαν, καὶ ἡ δημοτικὴ ποίησις προσλαμβάνει ἀγριότητα μεγάλῃς ἐν τῇ ἐξεικονίσει τοιούτων θλιβερῶν σκηνῶν (Passow. CCCCLXI κ. ε.).

Ἄλλ' ὁ συζυγικός ἔρως ἔχει καὶ τὰς ἀπαιτήσεις του, ὅπως ἔχη συμπάρεδρον τὴν πίστιν. Εἶνε δικαία ἢ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ δημοτικῇ ποιήσει τῶν Βυζαντινῶν καὶ τῶν νέων Ἑλλήνων ἐμφαινομένη ἀπαίτησις τῆς γυναικὸς ὅπως εὐαρμοστώσιν αἱ ἡλικίαι τῶν συζύγων. Πῶς γ' ἀνεχθῆ ἡ θαλερὰ τῆς γυναικὸς ὥρα σύνευνον πάρηβον, ἄνδρα τυμβογέροντα εὐλόγως κεχαρισμένον πολὺ μᾶλλον εἰς τὸν Χάροντα ἢ εἰς τὸν Ἔρωτα; Τὸ εἶπε δὲ χαριτωμένα ἡ δημόδης μοῦσα·

Καὶ τοῦ γέρου τὰ κανάκια
σὰν νερόβραστα σπανάκια
καὶ τοῦ γέρου τὰ παιγνίδια,
εἶνε σὰν κούφια καρύδια,
καὶ τοῦ νέου ἡ ξυλταῖς
ὅλο γέλοια καὶ χαρταῖς.¹

Ἔχει δίκαιον λοιπὸν καὶ ἡ Γιανούλα τοῦ ἡπειρωτικοῦ ἵσματος παραπονουμένη, ὅτι

ὅλες ἢ νιαῖς παντρεύονται καὶ παίρνουν παλληκάρια,
κι' ἐγὼ Γιανούλα ἡ εὐμορφὴ πῆρ' ἄ τὸν μαραζάριν.
Σιμὰ του πάντα κάθομαι· τοῦ κρένω δὲν μοῦ κρένει
ψωμὶ τοῦ δίνω, δὲν τὸ τρώει, κρασὶ καὶ δὲν τὸ πίνει.

Καὶ ὁμοιάζει πρὸς τὴν Ἡπειρωτίνην ἢ ρουμελιώτισσα, ἣτις ἠρώτα τὴν πεπονημένην τῆς καρδίαν.

- Τί ἔχεις καρδιά καὶ με πονεῖς καὶ βαρυνασπενάζεις ;
- Μήγαρι πᾶς ἀνήφορο λιθάρι φορτωμένη ;
- Κάλλια νὰ πάω ἀνήφορο λιθάρι φορτωμένη,
- παρὰ τὸ ντέρτι ποῦ κρατῶ τώρα δώδεκα χρόνια.
- Μοῦ δῶκαν ἄντρα γέροντα κουφὸ καὶ κασιδιάρη.

1. Passow. DLXVII.

Τὰς δὲ βυζαντιακὰς καὶ νεοελληνικὰς ἰδέας περὶ τοιούτων ἕνεκα διαφορᾶ; ἡλικίας δυσαρμόστων γάμων μετὰ πολλῆς μὲν φλυαρίας, ἀλλὰ καὶ ἀναλόγου χάριτος ἐκφράζει τὸ ὑπὸ τοῦ μακαρίτου Γερμανοῦ Wagner ἐκδοθὲν ἐκ βιενναίου χειρογράφου τοῦ ΙΓ' αἰῶνος ποίημα τὸ ἐπιγραφόμενον περὶ γέροντος νὰ μὴ πάρῃ κορίτσι¹.

Αἱ πρὸς τὰς νεάνιδας συμψιουλαὶ τοῦ ποιητοῦ ἔχουσι κῦρος αἰώνιον.

Ὅποια ζηλέψῃ σὲ φλουριά, σὲ ροῦχα, σὲ λογάρι
καὶ γέρον νὰ καταδεκτῆ ἄντρα νὰ τον ἐπάρῃ
νὰ τὴν ἰδῶ νὰ δέρνεται μὲ δυὸ μαῦρα λιθάρια
καὶ νὰ τὴν κάψῃ κ' ἢ φωτιά, τοῦ αἰ' Ἀντωνιοῦ ἢ λάβρα
εἰ τύχῃ μάνα κ' ἀγαπᾷ ἢ συγγενὴν καὶ κῦρι
νὰ τοὺς ἰδῶ νὰ κολυμποῦν σὲ βουρκο σὰν οἱ χοῖροι,
διατὶ λιμπίζονται εἰς φλουρίν, σὲ πλοῦτος κ' εἰς ἀμπέλια
καὶ συμπωλοῦν τοῦ γέροντος ταῖς γλύκαις καὶ τὰ μέλια
τὴν νεότην καὶ ταῖς ἐμμορφιαῖς, τὰ δροσερὰ τὰ κάλλη
ἐπούλησαν τοῦ γέροντος διὰ τὰ φλουριά του πάλι.

Τί σε ἴφελᾶ, βεργόλιγη, νᾶχῃς τὸν γέρον ἄνδρα,
νὰ τον θωρῆς ὀλόψαρον σὰν τράγον εἰς τὴν μάνδρα,
νὰ σταῖξῃ ἢ μύξα του συχνὰ ὡσὰν τῆς προβατίνας,
καὶ νὰ σγομπιάξῃ ἢ ράχι του σὰν τὸν λαιμὸ τῆς χήνας
νὰ τὸν γρικᾶς ὀληνηκτὶς νὰ βήχῃ σὰν τὴν αἰγάν;
Ἄδικον ἴποῦτον εἰς ἐσέ, κρίμα πολὺ καὶ μέγα
Ἄτῃ σου κρίνε τὸ λοιπὸν τεῦτο τὸ καταλόγιν
ἂν καὶ ἴπρεπε ροδόμυσσῃς τέτοιον γεροντολόγιν

Τοιούτους γάμους δὲν καταδικάζει μόνον ἡ ποίησις ἀλλὰ καὶ ἡ κοινωνία καὶ ἡ ἱστορία τῶν βυζαντιακῶν χρόνων διὰ πολλῶν παραδειγμάτων ἀποδεικνύει, ὅτι δὲν παραβαίνονται ἀτιμωρητὶ τῆς φύσεως οἱ νόμοι.

Μόνον ὅταν ὁ ἔρωσ κλώσῃ τὰ νήματί του τὰ χρυσᾶ περὶ ζεῦγος εὐσρμοστοῦν συνδέονται αἱ καρδίαι διὰ δεσμοῦ ἀδιαρρήκτου, ὅστις κρατεῖ ἰσχυρότερον παντὸς ἄλλου δεσμοῦ ἀνθρωπίνου καὶ ὅσ-

1, W. Wagner. *Garmina graeca medii aevi* c. 106 κ. ε.

τις διαμένει ἄλυτος καὶ πέραν αὐτοῦ τοῦ θανάτου. Τότε ἡ δημώδης ἡμῶν ἀπὸ τῶν βυζαντιακῶν χρόνων ποίησις παριστάνει τὸν μνηστῆρα, ὅστις ἐπιστρέφων εὐρίσκει τὴν μνηστὴν του νεκρὰν, μὴ θέλοντα νὰ χαρῆ τὴν ζωὴν ἀνευ αὐτῆς καὶ ἐπιφωνοῦντα εἰς τοὺς σκαίπτοντας τὸν τάφον τῆς ἠγαπημένης

— Σκαφτάδες ὅπου σκάφτετε τῆς Μάρως τὸ κιβούρι
νᾶνε πλατὺ, νᾶνε μακρὺ, νᾶνε γιὰ δυὸ νομάτους.

Χρυσὸ μαχαῖρι ἔβγαλε ἀπ' ἀργυρὸ φηκᾶρι,
ἔς τοὺς οὐρανοὺς τὸ πέταξε καὶ ἔς τὴν καρδιά του βρέθη.

Ὁ Γιάννας γίνη κάλαμος κ' ἡ Μάρω κυπαρίσσι.

* Ἀντιπερνάει ὁ κάλαμος φιλάει τὸ κυπαρίσσι.

Τηράτε τὰ κοψοῆμερα, τὰ κοψοζωησμένα*

ποὺ δὲν φιλιούνται ζωντανὰ φιλιούνται πεθαμμένα.

Ὅταν ἐμφωλεύῃ ἐν τῇ καρδίᾳ τοιοῦτον ἰσχυρὸν αἰσθημα, εἶνε βαρεῖα καὶ ἡ ἐκδίκησις τῶν ἀγαπώντων. Τοιαύτην παριστάνει ἡ δημώδης ποίησις τὴν κατάραν τῆς ἐγκαταλελειμένης ὑπὸ τοῦ κλέπτου τῆς ἀγάπης (Passow CCCCL I κ. ἔ.)

Εἰς τὸν βυζαντιακὸν ἔρωτα, εἰς τὴν παρὰ Βυζαντινοῖς συζυγίαν δίδει νέαν τινὰ ροπὴν ἡ Φραγκοκρατία. Ὁ ἔρωσ γίνεται ἱπποτικώτερος. Ὡς ἠκούσθη ἀνὰ τὰς ἑλληνικὰς κοιλάδας ὁ πτεριστῆρ τοῦ Φράγκου, ὡς ἠκούσθη ἐπὶ τῶν ἑλληνικῶν ἀκτῶν τὸ ἄσμα τοῦ τρουβαδούρου, ὅτε παρῆλθεν ἡ ὁρμὴ τῆς κατακτῆσεως καὶ ὁ ξένος ἐγκαθιδρύθη ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἐδάφους ὡς κύριος, ἡ δυτικὴ καλλονή, τὸ θέλητρον τοῦ ἐπήλυδος, δὲν ἔλειψαν νὰ ὑπερισχύσῃσι πολλαχοῦ. Πολλὰ παράθυρα ἠνεψῆθησαν τὸ πρῶτον λάθρα ὑπὸ τῶν κεκρυμμένων ἐν τῷ οἴκῳ Ἑλληνίδων, θελουσῶν νὰ θαυμάσωσιν ἐξ ἀπόπτου τὸν διερχόμενον ἱππότην, ἀλλὰ μετὰ τὰ λαθραῖα ἀπὸ τοῦ παραθύρου βλέμματα ἀνεψῆθησαν ἔπειτα φανερῶς αἱ θύραι εἰς τὸν κατακτητήν. Τὴν αἰσθησὶν ταύτην τοῦ εἰς τὰς ἑλληνικὰς καρδίας διεισδύοντος ἔρωτος πρὸς τοὺς Φράγκους κατακτητὰς ἐμποιοῦσαι εἰς τὸν ἀναγνώστην οἱ ἐξῆς στίχοι ἀπὸ κόρης Ἑλληνίδος πρὸς Ῥόδιον ἱππότην.

— Ἀλήθειο, χουσοστράγαλε, κί ἀλήθειο, πτερνάτε,
θαυμάζαμ' ὅταν περπατῆς, πῶς οὐ μυρίζει ἡ ὁδός σου,
πῶς οὐ μυρίζουν τὰ βουνά, πῶς οὐκ ἀνθοῦν οἱ κάμποι.

Οἱ στίχοι οὗτοι εἶνε εἰλημμένοι ἐκ τοῦ λεγομένου ἀλφαβήτου τῆς ἀγάπης, σειρᾶς ἐρωτικῶν ποιημάτων κατὰ τάξιν ἀλφαβητικῆν τεταγμένων καὶ ἐκ χειρογράφου τοῦ βρετι. μουσείου ἐκδοσθέντων ὑπὸ τοῦ προμηθηθέντος Wagner. Τὴν νέαν δὲ ταύτην φάσιν τοῦ ἐρωτος ἀντιπροσωπεύονται πλὴν τῶν ποιημάτων τοῦ ἀλφαβήτου τῆς ἀγάπης, ὧν τινα εἶδε πλήρη πάθους, καὶ τὰ ὄζοντα φραγκισμοῦ ἡμετέρι ἐπιύλητα τοῦ δεκάτου τρίτου καὶ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος, ὁ Βέρθανδρος καὶ ἡ Χρυσάντζα, ὁ Λύβιστρος καὶ ἡ Ροδάμνη, ὁ Ριῶρος καὶ ἡ Πλατζαφιῶρα, ὁ Ἡμπέριος καὶ ἡ Μαργαρώνα, προσόντα φιλοφράσκων ἐλλήνων τῆς Ρόδου καὶ τῆς Κύπρου. Τοῦ ἱπποτικοῦ δὲ τούτου ἐρωτος, ὅσως εἰσδύων εἰς τὴν κοινωνίαν καὶ τὸν βίον. ἀντικατοπιρίζεται ἐν τῇ ποιήσει τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, δὲν μένουσιν ἀπηλλαγμένοι καὶ αὐτοὶ οἱ ἥρωες τοῦ μύθου. Αὐτὸς δ' Ἀχιλλεὺς μεταβάλλεται εἰς ἐρωτῦλον ἱππότην, στέλλοννα πρὸς τὴν ἐρωμένην του πιττάκια ἐρωτικὰ καὶ κωμάζοντα ὑπὸ τὰ παράθυρα τῆς ἐρωμένης του.

Ἐπὶ τὰ ἴχνη δ' ἐκεῖνα τῆς φραγκιζούσης ἐρωτικῆς ποιήσεως βαίνει ἔπειτα ἡ κρητικὴ μάλιστα ποίησις, τῆς ὁποίας φαινὰ κειμήλια εἶνε ἡ Ἐρωφίλη τοῦ Χορτάτου καὶ ὁ Ἐρωτόκριτος τοῦ Κορυφαίου.

Δὲν ἔχομεν δυστυχῶς ἀπόψε καιρὸν νὰ μελετήσωμεν τὴν φραγκιζούσαν ταύτην ποίησιν ὅπως πεισθῆτε περὶ τῶν μεταβολῶν αἱ ἐπιφέρει εἰς τὸν ἐρωτα τῶν Βυζαντινῶν, εἰς τὸν ἐρωτα τῆς ἑλληνίδος, εἰς αὐτὸν τὸν ἑλληνικὸν οἶκον πρὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κιπρίως ἢ ἐπίδρασις τῶν ξένων ἱπποτῶν. Ἀλλ' ὅπως μὴ μείνητε ἄγευστοι τοῦ ἐρωτικοῦ πάθους τοῦ κοχλιζόντος ὑπὸ τὰς ἐμπνεύσεις αὐτῶν δὲν γνωρίζο ἐπεισόδιον ἄλλο χαρακτηριστικώτερον τοῦ ἐρωτικοῦ ἐκεῖνου δράματος, ὅπερ παρουσιάζει ἡμῖν τὸ κυπριακὸν δημῶδες ἄσμα τῆς Ρήγαινας καὶ τῆς Ἀροδαφνούσας.

Ὁ Ρήγας ἀγαπᾷ ἄλλην τινὰ παρὰ τὴν ρήγαιναν. Ἡ βασίλισσα τὸ ἐνόησε, καλεῖ τὰς δούλας αὐτῆς ὅπως μάθῃ τίς ἢ ἀνὶ αὐτῆς ἀγαπωμένη. Αἱ σκλάβαι ἀπαντῶσιν.

Ἐπάνω ἔς τὴν ἑπάνω γειτονίαν ἔχει τρεῖς ἀδελφίδες
τὴν μίαν τὴν λέσει ἡ Ροδοῦ, τὴν ἄλλην ἡ Ἀθθούσα,
καὶ ἡ τρίτη καὶ ἡ καλλίτερη ἐν' ἡ Ἀροδαφνούσα.

Ἡ Ἀροδαφνούσα εἶνε ἡ ἐρωμένη τοῦ βασιλέως. Ἡ ρήγαινα

Ε.Ι.Δ. της Κ.τ.Π.
ΙΩΑΝΝΑ 2006

στέλλει καὶ τὴν καλεῖ, ἡ δὲ ἀντίζηλος, ἀποροῦσα περὶ τοῦ μηνύματος, φορεῖ τὰ πολυτελέστατα τῶν ἐνδυμάτων της·

Καὶ ἔμπην ἔσω καὶ ἄλλαξε ροῦχα τῆς φορεσίης της
μήτε μακρὰ μήτε κοντὰ ἴσια τῆς ἡλικίας της.

Ἐπαπέσω φόρησε χρυσῆ, ἔπαπέξω χρουσταλλένια,
τέλεια ἄσπῆμα φόρησε τὰ μαργαριταρένια.

(Σακέλλαρίου σ. 40)

Τοιοῦτον εἶνε τὸ δραματικώτατον τοῦτο ποίημα, ὅπερ δὲν εἶνε καθαρὸν ἐπίσημα τῆς λαϊκῆς φαντασίας, ἀλλ' ἔχει βάσιν ἡγήσιων ἱστορικῶν ἐπεισῶδιον, ἀληθῶς Εὐριπιδεῖους ἔχον περιπετείας. Ὅπερ μανθάνομεν παρὰ τινος τῶν μεσαιωνικῶν ἱστοριογράφων τῆς Κύπρου, τοῦ Λεοντίου Μαχαιροῦ. (Σάβα Μεσαιων. Βιβλιοθ. τόμ. Β', σελίς 166 καὶ ἔ.). Ἀναφέρεται δὲ τὸ ἐπεισῶδιον τοῦτο εἰς τοὺς διπλοῦς ἔρωτας Πέτρου Β' τοῦ Λουζινινοῦ τοῦ Γ' ἄλλου βασιλέως τῆς Κύπρου κατὰ τὸ δεύτερον ἡμῶν τοῦ 14 αἰῶνος πρὸς τὴν Ἰωάνναν Λαλεμάν καὶ τῆς βασιλείσσης Ἐλεονώρας τῆς Ἀραγωνικῆς πρὸς τὸν κόμητα Jean de Morphe. Εἰ καὶ οὐδέτερος τῶν συζύγων διετήρει τὴν συζυγικὴν πίστιν, οὐχ ἦττον ἢ πρὸς τὴν ἑρωμένην τοῦ Βασιλέως, τὴν Ἰωάνναν Λαλεμάν τῆς ἱστορίας, τὴν Ἀροδαφνοῦσαν τῆς ποιήσεως, ἐκδίησις τῆς βασιλείσσης ὑπῆρξε μέχρις ἀπανθρωπίας ὠμῆ, συνεπιφέρουσα τὴν κατὰ τῆς ἰδίας συζύγου ἀντεκδίκησιν τοῦ βασιλέως.

Τὸ ἄλλως ἄγριον ἐκεῖνο ἑρωτικὸν δράμα ἐν τῇ ἀσπλῇ τῶν Λουσιναίων δεικνύει φανερώς τὴν ἐπίδρασιν τὴν ὁποίαν ἔσχεν ἐπὶ τὴν ἑλληνικὴν καρδίαν, ἐπὶ τὸν βυζαντινὸν οἶκον ἢ φραγκικὴν κατάκτησις. Ἄλλ' οὔτε ἡ παροδικὴ ἐκεῖνη κατάκτησις, οὔτε ἡ τουρκικὴ δουλοσύνη ἠδυνήθη ν' ἀποσβέσῃ ἐν τῷ ἑλληνικῷ οἴκῳ τὴν γυναικείαν ἀρετὴν, ὁποία ἐκδηλοῦται ἐν τῇ γλυκυτάτῃ τῶν ἐκφράσεων αὐτῆς. Ἰδὸσον λυποῦμαι, ὅτι, ἠναγκασμένος νὰ ἔχω κατὰ Πλάτωνα μέτρον τοῦ λόγου οὐχὶ τὸν λέγοντα, ἀλλὰ τοὺς ἀκούοντας δὲν δύναμαι νὰ παρακολουθήσω ἐν τῇ καθόλου ἔθνικῃ ἡμῶν ἱστορίᾳ τὴν ἑλληνίδα μητέρα, καὶ ὅτι περιορίζων τὸν λόγον εἰς ὄρια στενὰ δὲν ἔχω καιρὸν νὰ ἐκθέσω διὰ μακρῶν τὰς ἀρετὰς τῆς Βυζαντινῆς μητρὸς. Ἄλλ' ὀρκοῦσιν ὡς ἐν εἰκόνι ἐν ἡ δύο παραδείγματα, ὅπως πεισθῆτε ὅτι ἡ Βυζαντινὴ γυνὴ, ὅταν σπανίως ποτὲ

ἡ φιλαρχία δὲν μόλις αὐτὴν ἐπὶ τοῦ θρόνου ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ τυφλῶνῃ ἀστόργως καὶ τὸν ἴδιον αὐτῆς υἱόν, ὡς ἡ σύζυγος Λέοντος τοῦ Χαζάρου Εἰρήνη ἢ Ἀθηναία, ὅτι λέγω, ἡ Βυζαντινὴ εἶνε καὶ ὡς μήτηρ μεστὴ τρυφερότητος καὶ ἀγάπης. Πολλὰ δείγματα μητρικῆς στοργῆς καὶ μερίμνης, κόνου καὶ ἐθελοδουσίας, δυνάμεθα νὰ συλλέξωμεν ἐκ τῶν ἱστορικῶν τοῦ Βυζαντίου. Ἄλλ' ἡ χαρακτηριστικωτάτη τῶν εἰκόνων εἶνε τὸ ὑπὸ τοῦ ἐπιφανοῦς Βυζαντινοῦ ἱστοριογράφου τοῦ 11 αἰῶνος Μιχαὴλ τοῦ Ψελλοῦ γραφὲν ἐγκώμιον εἰς τὴν ἴδιαν ἐντοῦ μητέρα.¹ Ὁ Ψελλὸς ἔγραψε τὸν πανηγυρικὸν τῆς μητρὸς ὄχι μόνον καταχρηζόμενος τὸν λόγον ὡς τεκούσης καὶ ἀποδιδοῦς εἰς τὴν φύσιν τὸ δίκαιον ὄφλημα, ἀλλὰ καὶ ἀποτίνων τὴν πρέπουσαν συνεισφορὰν εἰς τὴν ἀρετὴν. Εὐσεβὴς καὶ φιλεργὸς εἶνε τὸ κόσμημα τοῦ συζυγικοῦ τῆς οἴκου, οὐχὶ ἀπλοῦς τις βοηθὸς καὶ ἀναπληρωτὴς τοῦ ἀνδρός, ἀλλ' οἶονεὶ τις ἀρχηγὸς τοῦ οἴκου, λαμβίνουσα τὴν πρωτοβουλίαν πάντων τῶν μεγάλων πραγμάτων. Ὁ Ψελλὸς παριστάνων τὰ κατὰ τὴν μητέρα ἀπὸ τῆς γενετῆς αὐτῆς εἰσάγει ἡμᾶς εἰς τὸ ἴδιον ἐνὸς τῶν μετρίων ἀστῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, εἰς τὴν ἐστίαν μικροπόρου τοῦ Βυζαντίου, τοῦ πατρὸς τῆς, ὅστις ἠτύχησε νὰ ἔχῃ σύζυγον τὴν μητέρα ἀνδρός, ὅστις διεκρίθη καταλαβὼν ἀξίαν λόγου θέσιν ἐν τῇ διοικήσει καὶ τῇ γραμματείᾳ τοῦ Βυζαντίου. Ἐξεικονίζων τὴν ἴδιαν μητέρα θρηνοῦσαν παρὰ τὸν νεοσκαφῆ τάφον τῆς ἀδελφῆς του, ὑπερήφανον μὲν ἐπὶ τῇ ἐξ εὐγενῶν καταγωγῇ τῆς, ἀλλὰ ἐν φιλεργίᾳ διατρίβουσαν εἰς τὰ οἰκιακὰ ἔργα ἐν τῷ πτωχινῷ τοῦ συζύγου τῆς, μετὰ φιλοδοξίας καὶ ἐν ὀνείροις περὶ μεγάλου μέλλοντος βαυκαλιζουσαν καὶ ποδηγετοῦσαν εἰς τὸ στάδιόν του τὸν υἱόν, ἐκθέτων πῶς τὰ πάντα ἐχρεώσται εἰς τὸν ζῆλον, εἰς τὴν φιλοτιμίαν, εἰς τὴν στοργὴν τῆς ἀγαπητῆς του μητρὸς, θέλγει ἡμᾶς πολλάκις, συγκιεῖ ἡμᾶς ἐνίοτε, καὶ κάποτε ἀποσπᾷ δάκρυα ἀπὸ τῶν ἡμετέρων ὀφθαλμῶν. Διὰ ζωνῶν ἐκφράσεων περιγράφει ὁ ἱστοριογράφος τὴν ἐκ τοῦ σχολείου του ἐπιστροφὴν κατὰ τοὺς μαθητικούς χρόνους. Ἡ μήτηρ δὲν ἦτο μόνον δεξιὸς σύντροφος τοῦ ἐκ τῆς σχολῆς ἐπαναστρέφοντος παιδαρίου, ἀλλὰ καὶ συνέπραττε τὴν παιδείαν αὐτοῦ καὶ ἐγένετο παιδαγωγὸς αὐτοῦ ἀρίστη ἐξετάζουσα τὸν μαθητὴν. Ὁ υἱὸς ἐπανελάμβανε πρὸς τὴν μητέρα ὅσα εἶχε μάθει ἐν τῷ σχολείῳ καὶ

1. Ζάθα Μεσ. βιβλιοθ. Ε σ. 3 κ. ε.

ἡμητροική της στοργῇ εἴρισκεν εὐχάριστον τὴν παρὰ τοῦ τέκνου ἐπανάληψιν οὐ μόνον τῶν περι ποιήσεως σχολικῶν διδαγμάτων, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν κανόνων τῆς ὀρθογραφίας, τῆς παραγωγῆς τῶν λέξεων, τῆς συνθέσεως τοῦ λόγου. Αἱ μέσαι νύκτες εὑρισκον ἀγρυπνοῦντα ὑπὸ τὸ πενιχρὸν φῶς τῆς λυχνίας του τὸν μέλλοντα ἱστορικὸν τοῦ Βυζαντίου καὶ ἡ μήτηρ σινηγρούπει μετ' αὐτοῦ ἐξηλωμένη ἐπὶ τῆς κλίνης καὶ ἐνέπνεεν ἐπὶ τῆς κλίνης καὶ ἐνέπνεεν εἰς αὐτὸν θάραξ. Ὅσα δὲ δυσχερεῖς μαθήσεις ἐταλαιπώρουν ὡς ἐν παλαισματοῦν νοῦν τοῦ τέκνου, ἡ εὐλαβὴς μήτηρ, μὴ ἐπαρκουσῶν πλέον τῶν γνώσεων αὐτῆς πρὸς βοήθειαν τοῦ τέκνου, ἕψωνε τὰς χεῖρας πρὸς τὸν Θεὸν καὶ ἑστερνοκοπεῖτο, ἐπευχόμενη εἰς τὸ τέκνον τὴν ἐξ ἑψους ἀντίληψιν. Οὐδὲ μαρτυρεῖ πάντα ταῦτα μόνον ὁ Ψελλὸς, ἀλλὰ τῆς ἐνθέμου φιλοστοργίας τῆς μητρὸς αὐτοῦ ἔχομεν καὶ ἄλλον μάρτυρα, τὴν βασιλόπαιδα ἱστοριογράφον Ἄνναν τὴν Κομνηνὴν, ἣτις μαρτυρεῖ ὅτι συχνὰ ἡ φιλόστοργος μήτηρ ἐτέλει ἀγρυπνίας ἐν τῷ ναῷ τῆς Θεοτόκου καὶ ἐδέετο ἐν μέσῳ θερμῶν δακρῶν ὑπὲρ τοῦ παιδὸς πρὸ τοῦ εἰκονίσματος τῆς Παναγίας.

Δεκαεξαέτης, συμπληρώσας τὰς ἐν Κων)πόλει σπουδὰς του ὁ Ψελλὸς καὶ ἀναγκασθεὶς διὰ τὴν ἀπορίαν τῶν γονέων ν' ἀπέλθῃ εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν ὅπως πορισθῇ τὰ τοῦ βίου ἀνεκλήθῃ αἴφνης μετ' ὀλίγον χρόνον ὑπὸ τῶν γονέων — Λόγος τῆς ἀνακλήσεως ἦτο ὁ θάνατος τῆς μόνης του ἀδελφῆς καὶ ἡ ἐπιθυμία τῶν γονέων νὰ παραμυθήσῃ ὁ υἱὸς τὴν θλίψιν των, ἐπιστρέφων εἰς τὸν πατριὸν οἶκον. Ἄλλ' οὐδὲν περὶ τοῦ θλιβεροῦ γεγονότος ἐγράφετο ἐν τῇ ἐπιστολῇ. Ὁ Ψελλὸς ἐπιστρέφει. Ἀ ἤλθεν ἡδὴ ἔφιππος τὸ τεῖχος τὰς Κων)πόλεως καὶ εὑρίσκεται πλησίον τοῦ κοιμητηρίου ἐν ᾧ ἀνεπαύετο ἡ ἀδελφή. Εἶχον ἡδὴ παρέλθει ἑπτὰ ἀπὸ τῆς ταφῆς ἡμέραι καὶ ἐτελεῖτο μνημόσυνον αὐτῆς ὑπὸ τῶν τεθλιμμένων γονέων καὶ συγγενῶν. Εἰς αὐτῶν ἀγγέλλει εἰς τὸν Ψελλὸν τὸν ἐπελθόντα θάνατον τῆς ἀδελφῆς, καὶ ἀναυδος πίπτει ἀπὸ τοῦ ἵππου ὡς ὑπὸ κεραυνοῦ πληγεὶς ὁ δυστυχὴς ἀδελφός. Συγκινητικώτατη εἶνε ἡ περιγραφή τῆς συναντήσεως καὶ τῶν θρήνων. Ἄλλὰ τὸ συγκινητικώτατον πάντων εἶνε ἡ θέα τῆς μητρὸς, ἣτις περιβάλλεται ἡδὴ τὸ ράσον τῆς καλογραίας. Ἡ μητρικὴ φιλοστοργία ἔχει ἐπικρατήσῃ παντὸς ἄλλου αἰσθήματος. Ἄπελπις ἡ στερηθεῖσα τῆς προσφιλοῦς θυγατρὸς μήτηρ ἀφῆκε νὰ κόψῃ ἡ ἱερὰ ψαλὶς τὴν ξανθὴν της κόμην καὶ τὸ ὄραϊον αὐτῆς πρόσωπον ἐκάλυψεν ἡ καλύπτρα τῆς μοναχῆς.

Συγχωρήσατε τὴν μοναχὴν, ἀλλὰ θαυμάσατε τὴν μητέρα τὴν συγκορυφοῦσαν ἐν ἑαυτῇ τὰς ἀρετὰς τοῦ βυζαντιακοῦ οἴκου.

Θὰ ἔχωμεν ἄλλοτε εὐκαιρίαν νὰ ἴδωμεν τὰς αὐτὰς ἀρετὰς, ἀλλὰ καὶ ταῦτ' εἰ μὴ μεῖζονα πάθη ὑπὸ τὸ ράσον τῆς γυναικὸς ἐν τοῖς στενοῖς διαδρομαῖς τοῦ μοναστηρίου. Τὸν αὐτὸν δὲ κόσμον αἰσθημάτων καὶ ἀρετῶν θὰ διανοίξῃ ἐνώπιον ὑμῶν ἡ δέλτος τῆς ἱστορίας τῆς γυναικὸς ἐπὶ τοῦ θρόνου. Ἐπὶ τοῦ θρόνου ἀπὸ Ἑλένης τῆς μεγάλης μητρὸς τοῦ Μ. Κωνσταντίνου μέχρι τῆς τελευταίας αυτοκρατορίας τῶν Ἑλλήνων. Καὶ λέγων τελευταίαν τῶν Ἑλλήνων αυτοκράτειραν ἐννοῶ Ἑλένην τὴν Κατακουζηνὴν τὴν σύζυγον Δαυὶδ τοῦ Κομνηνοῦ, τοῦ ὑστατοῦ αυτοκράτορος τῆς Τραπεζοῦντος, ἧς ἔπεσεν εἰς τοὺς Τούρκους ὀλίγα ἔτη μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς παρὰ τὸν Βόσπορον βασιλίδος τῶν πόλεων. Ὁ Δαυὶδ Κομνηνός, μετὰ τὴν παράδοσιν τῆς Τραπεζοῦντος ἐπὶ τῇ πρώτῃ τοῦ Μωάμεθ ὑποψία περὶ ἐνεργειῶν νέας ἐξεγέρσεως, ἰχθῆ δέσμιος εἰς τὴν Κων)πολιν αὐτὸς καὶ τὰ ὀκτώ του τέκνα καὶ ἡ σύζυγος. Τῷ 1465, δώδεκα ἔτη μετὰ τὴν μοιραίαν τῆς Κων)πόλεως ἄλωσιν, ὁ Δαυὶδ Κομνηνός καὶ τὰ ὀκτώ του τέκνα ἐσφάγησαν ὑπὸ τοῦ κατακτητοῦ. Ἄλλ' ἔμεινεν ἐν τῇ ζωῇ ἐκ τοῦ τελευταίου ἐκείνου τῆς Ἑλλάδος αυτοκρατορικοῦ οἴκου μία γυνή, ἡ σύζυγος καὶ μήτηρ, ἡ Ἑλένη Κατακουζηνή. Καὶ ἡ τελευταία τῶν Ἑλλήνων*αυτοκράτειρα ἔκλινε τὴν κεφαλὴν ἐπὶ τῶν πτωμάτων ἐκείνων, τῶν πτωμάτων τῶν κατὰ τὴν διαταγὴν τοῦ δορικτήτορος ἀτάφων, καὶ ἔλαβε τὸ πτύον καὶ τὸ σκέπαρον καὶ ἔθαψεν ἕνα πρὸς ἕνα τοὺς πεφλημένους ὡς ἄλλη Ἀντιγόνη. Καὶ ἐνεδύθη ἔπειτα ἡ νεκροθάπτis τῶν οἰκείων τὸν τρίχινον τῆς καλογραίας σάκκον καὶ ἔσυρε τὰ ὑστατά τῆς ἔτη ἀπελπισ, στυγνὴ, εἰς καλύβην ἀχυρίνην, νέα Νιόβη τοῦ εἰς τὴν δουλείαν ἤδη βεβυθισμένου Ἑλληνισμοῦ.

Ἀπόγονοι τῆς Εὐδοξίας τῆς συζύγου τοῦ πρωτοστάτορος, τῆς μητρὸς τοῦ Ψελλοῦ, τῆς χήρας τοῦ Δαυὶδ Κομνηνοῦ εἶνε αἱ ἥρωτόκοι μητέρες τῶν μεγάλων τῆς ἐθνεγέρσεως ἡμερῶν. Ἀπόγονοι τῶν λαμπρῶν ἐκείνων γυναικῶν τοῦ Βυζαντίου εἶνε αἱ νέαι ἡμῶν Ἑλληνίδες, εἰσθε σεῖς, κυρίαί, ὅσας δὲν ἐφθαιρε πνοὴ μεμολυσμένη πολιτισμοῦ ὀθνείου καὶ ἔχετε ἀκόμη τὴν δύναμιν νὰ θρέψητε δι' ἀγνοῦ ἑλληνικοῦ γάλακτος τέκνα, δυνάμενα νὰ θυσιάσωσι τὴν στοργὴν των, τὸν βραχίονά των, τὸ πνεῦμά των ὑπὲρ πατρίδος.